

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №7 (71)
(ліпень)

www.lit-bel.org www.novychas.org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: літаратурна-грамадскае жыццё ліпеня.....	с. 2.
«АДРАДЖЭННЕ»: да 110-годдзя аднаўлення беларускага друку.....	с. 3.
«НАРЫС»: Аляксандр МІКУС пра язычніцкую дамінацыю ў нацыянальным станаўленні.....	с. 4.
«ЗАПІСЫ»: згадкі Станіслава ДУБЯНЕЦКАГА пра 70-я гады.....	с. 5.
«АРХІВ»: эпістэлярый Зоські ВЕРАС.....	с. 6.
«ФОРУМ»: вершы Ірыны ХАДАРЭНКА і мініяцюры Сяргея ВЕРАЦЫЛЫ.....	с. 7.
«ЧЫТАЛЬНЯ»: фрагменты апавесці Вячаслава ЛАПЦІКА.....	с. 8-9.
«ПАЗІЯ»: вершы Анатоля і Васіля ДЭБІШАЎ.....	с. 10.
«САТЫРА»: фельетон Анатоля САНАЦЕНКІ «Начальнік ідэалогіі».....	с. 11.
«ПРОЗА»: апавяданне «Загадай сабе — не здавацца» Валерыя САНЬКО.....	с. 12-13.
«ДЭБЮТ»: апавед Стася ІЛЫНА.....	с. 14.
«АГЛЯД»: ЛеГал пра чарговы нумар «ДЗЕЯСЛОВА».....	с. 15.
«КАЛЕЙДАСКОП»: літаратурныя навіны замежжа і навінікі беларускага кнігавядання.....	с. 16.

ДЫСКУРС

СЭРЦА ПРУССКАЙ ЛІТВЫ

Аляксандр МІКУС

Калі параўноўваць літоўскі і беларускі рухі нацыянальнага адраджэння на сутыку XIX і XX стагоддзяў, кідаецца ў вочы, наколькі моцна ў літоўцаў прысутнічала язычніцкая дамінацыя. Гэта, нібы праграму, заклаў Сімонас Даўкантас, які ў 1845 годзе ўпершыню па-літоўску напісаў кнігу па гісторыі Літвы «Лад старажытных літоўцаў, гаранаў і жамойтаў», дзе быў вялікі раздзел «Вера старажытных літоўцаў».

Прапанаваны ніжэй артыкул, прысвечаны важнай для літоўскай нацыянальнай свядомасці гары Рамбін (Rambinas) у Жамойці, пакліканы паказаць, як сівая старажытнасць можа дапамагач працэсам нацыянтварэння, а таксама — як выяўляецца жывая павязь часоў.

З бронзавага веку гары, сярод якіх была і гара Рамбін, утваралі велічную «браму» вышыняў у 30-40 м, паміж стромымі схіламі яе нёс свае воды ў недалёкую ўжо Балтыку Нёман. Рамбін узвышаўся над самай ракой і быў найвышэйшай кропкай наваколля. На ўсход ад яго распасціралася Літва, на захад — хінулася да мора занёманская Прусія.

Рамбін, як мяркуюць, быў цэнтрам пляменнай тэрыторыі скальваў — балцкага племя ў ніжнім Панямонні. Старажытная Скальвія надзвычай пацярпела ў часе крыжацка-літоўскага процістаяння. Да часу Грунвальдскай бітвы за гэтай зямлёй ужо трывала замацавалася была назва «пустэлья» (Wiltnis) — спустэлы абшар паміж двума ваюючымі бакамі.

Мелнскім мірам (1422 г.), які паследаваў за Грунвальдам, гэтая тэрыторыя была адпісаная Нямецкаму ордэну. Немцам яна належала пяцьсот гадоў (Прускае герцагства, Прускае каралеўства, Нямецкая імперыя). Пас зямлі ўздоўж правага, «літоўскага», берага Нёмана атрымаў назву Мемельскага краю (Memelland, Мемель — нямецкая назва Клайпеды і ракі Нёман).

Зямлю, што займела сваю пэўную ўладу, пачалі адразу засяляць каланісты з усходу, з Літвы.

Неўзабаве гэтыя тэрыторыі абпал Нёмана храністы ўжо называюць «Малой Літвой», так многа сюды перасялілася літоўцаў. Самі яны да нядаўняга часу называлі сябе Прусскай Літвой, або літоўнікамі (lietuvininkai). Але не ўсе — у пачатку XX ст. літоўнікамі ў тым жа Мемельскім краі называла сябе чвэрць жыхароў, яшчэ чвэрць — «мемельляндэрамі» (мемельскімі «тутэйшымі»). І палова — немцамі (пасля паморку ў XVIII ст. сюды перасялілася шмат нямецкіх сялян). Такая, сцісла, этнічная гісторыя гэтага краю.

***

У канцы XIX ст. Мемельскі край зрабіўся агменем дзяржаўніцкіх памкненняў літоўцаў. Тут пачалі выдаваць першыя літоўскія газеты — «Аўшра»-Світанак, «Варпас»-Звон. У занёманскіх Тыльжы (літ. Тыльжэ, цяпер рус. Советск) і Рагнеце (літ. Рагайне, рус. Неман) распачынаўся літоўскі рух. Адсюль у забраную Расіяй Літву неслі кніганошы літоўскія друкі. Распаўсюджваліся літаратурны ішоў паўз гару Рамбін. У вёсцы Біцяны, што ля падножжа гары, друкарню і вялікі склад літоўскага друку ў сваёй сядзібе ўладкаваў Марцінас Янкус. Яго сядзібу ля Рамбіна ў Літве называюць «Мекай кніганошаў».

Ад 1881 года на Рамбіне літоўнікі пачалі ладзіць шматлюд-

ныя купальскія святкаванні. На 500-годдзе Грунвальда (1910 г.) на Рамбіне ўрачыста пасадзілі дубок, карані якога засыпалі жменьмі зямлі, прывезенай прадстаўнікамі з розных мясцінаў Малой Літвы.

У 1923 годзе М. Янкус гора-ча вітаў паўстанне літоўскіх стралкоў, вынікам якога стала далучэнне Мемельскага (Клайпедскага) краю да Літоўскай Рэспублікі. Ад гэтага года М. Янкус стала пасяляецца ў Біцянах. Ён робіцца «ахавальнікам Рамбіна», яго называюць «патрыярхам Малой Літвы». Штогод на Купалле на гару з'яжджаюцца тысячы чалавек.

У гонар дзесяцігоддзя незалежнасці Літвы (1928 г.) М. Янкус ставіць на Рамбіне алтар, каб паліць на ім святы агонь. Алтар быў змураваны з камянёў на ўзор «печкі», у нішы якой палаў агонь — каб не заліў дождж. На алтар зверху ўсталювалі пляскаты валун — кутні камень з-пад роднай хаты Янкуса, пабуранага ў вайну. На гэтым камяні з адваротнага ад агня боку выбілі «Калюмны». Камень на Рамбін цягнулі чатырма коньмі.

Тады ж Янкус пачынае весці «Вечную кнігу гары Рамбін» (сёння захоўваецца ў літоўскай Нацыянальнай бібліятэцы, ваьжыць амаль 20 кг, гэта найбуйнейшая ў Літве кніга). Першым, на Купалле 1928 года, у кнізе зрабіў запіс

мысляр Відунас: «Няхай расце ў літоўскім народзе ўсё добрае, прыгожае, мудрае, справядлівае і трывалае!». У кнігу запісваліся ўсе наведнікі Рамбіна. Сярод іх было шмат замежных дыпламатаў. У міжваеннай Літве была завядзёнка: замежныя паслы, пасля таго як прадставяцца прэзідэнту, ехалі на Рамбін, да Янкуса. Таму Янкуса называлі таксама «Малым, або Другім прэзідэнтам Літвы».

Асабліва памятным быў візіт на Рамбін намесніка Генеральнага сакратара Лігі Нацый (тагачаснага аналага ААН) японца Ятары Сугімуры (Yotaro Sugimura) у 1929 годзе. Тады дачка Янкуса Эльза ў вобразе жрышчы-вайдалоткі прывяла Сугімуру да прысягі богу Пяркунасу. Вось як яна сама потым гэта апісвала:

«Пасля спеваў уся дэлегацыя, са спадарожнікамі, наблізілася да ахвярніка. Гасцям патлумачылі, што месца ахвярніка — з дахрысціянскіх часоў, калі ў гэтым месцы ў часы старой Літвы пасвечаныя багам літоўкі-вайдалоткі палілі святы агонь. Мяне прадставілі як сучасную вайдалотку.

Сугімура, наблізіўшыся да ахвярніка, запытаў мяне, ці павінен ён што рабіць. Тады я яму сказала, што ён павінен прысягнуць старажытнаму літоўскаму Богу Пяркунасу, што будзе заступацца за справы Літвы.

— Добра, — кажа Сугімура, — калі ласка, кажыце словы прысягі, я прысягну.

І я казала, а ён паўтараў такія словы:

— Прысягаю Літоўскаму Богу Пяркунасу, што я ў Лізе Нацый заўсёды буду стаяць за справы Літвы і буду рабіць што толькі змагу, каб Вільня была вернутая Літве. Бог Пяркунас няхай дапаможа мне».

А пра купальскія святкаванні на Рамбіне можна даведацца з успамінаў іншай іх удзельніцы:

«Найперш мяне зачаравалі дзеўчыны ў народных строях і мноства людзей, якія ішлі пехатой, ехалі вазамі, упрыгожанымі кветкамі і зелянінай. На ўездзе ў сасоннік перад месцам урачыстасці стаяла аплеценая зелянінай брама, побач луналі сцягі розных арганізацый. Далей таксама было яшчэ больш такіх упрыгожаных брамаў. Людзей была процьма. Стары М. Янкус запаліў ахвярнік, потым пайшоў у сярэдзіну пляцоўкі запаліць вогнішча, тады ён сказаў сціслую прамову пра значэнне ўрачыстасці і павіншаваў усіх з Купаллем. Я была зачараваная праграмай, у якой былі хоры, пастаноўкі, праграма працягвалася ля вогнішча, дзе адбываліся агульныя спевы народных песень, скокі, гульні».

Працяг на стар. 12 (4) ▶

РОСТАНІ

10 (2)

▶ ПАЗЭІЯ

НІЛ ГІЛЕВІЧ

Успамін, ярчэйшы
за ўсе іншыя...

У той далёкі навагодні вечар,
Любуючыся, як яна танцуе,
Я раптам пераняў яе пагляд, —
Такі вымоўны, незвычайны, дзіўны,
Якога я ні разу — за паўгода,
Як мы пабраліся — не перастрэў.
Пагляд якоісь надчалавечай сілы
І незямной анёльскай чысціні
Мальбоўна заклікаў: «Пабач! Пабач,
Якая я шчаслівая, што мы
З табой — адно! Што я — твая! Твая!
Твая і толькі! Па астатні ўздых!
Дык не ўсумніся ж! Ні на міг! Ніколі!...».
Уражаны, я ўсхваляўся нават
І ўдзячна паківаў ёй галавой:
«Ніколі. Ні на міг. Я знаю — хто ты...».

О, той далёкі навагодні вечар
І той пагляд! І той яе пагляд!...
Пагляд якоісь надчалавечай сілы
І незямной анёльскай чысціні.
Пагляд, які ніколі больш ужо
Не паўтарыўся. Да канца жыцця.
Ніколі. Нават і на міг. Чаму?
Таму што ён ад Бога быў. Ад Бога!
А Бог такое кажа толькі раз...

2012

І зноў

І зноў сыходзіць ноч. І зноў світае.
І зноў душу мне працінае боль.
Як позна зразумеў ты, што Святая,
Святая несла крыж пакут з табой!

Звазі...

Звазі мяне, мой сыне, на магілу
Твай матулькі. На паклон звазі.
Яе — няма, — і я жыву над сілу.
Рыўкамі. Ад слязы і да слязы.

1956. Жнівень

Душа Беларусі балюча трымцела
журботнай струной:
Праводзілі Коласа ў вечнасць. І мне
аказаны быў гонар:
На пару з адной маладзенькай
паклонніцай Музы Ягонай
Пранесці ад плошчы да плошчы
жалобны вянок за труной.

І вось мы нясем той прыбраны у зелень і
кветкі вянок.
Трымаем з бакоў, і спаднізу трымаем
— далонь ля далоні.
Як скрушина чарнеецца крэп на вянках у
даўжэзнай калоне!
Як радасна пальчыкі ціснуць на пальцы
мае... «незнарок»!

2012

Трыялет

Сястры Святлане

Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта
Такой сястры, як у мяне, няма.
І не шукайце гэтакі лёс дарма
Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта.
Няйначай Маці Божая сама
Жывіць мой дух прыходзіць, а не Света.
Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта
Такой сястры, як у мяне, няма.

2011

▶ ЮБІЛЕЙ

«ЯНКА КУПАЛА ІДЗЕ»

7 ліпеня споўнілася 130 гадоў з дня
нараджэння народнага паэта Беларусі
Янкі Купалы.

З гэтай нагоды ў сталіцы Беларусі і ў
многіх рэгіёнах краіны адбыліся трады-
цыйныя чытанні і літаратурныя сустрэчы.
Было шматлюдна ў мінскім музеі песняра.
А ў Дзяржаўным літаратурна-мемары-
яльным музеі Якуба Коласа адкрылася
выстава пад назвай «Мой дружа, Янка».
Матэрыялы выставы дазваляць наведваль-
нікам дакрануцца да гісторыі сяброўства
класікаў беларускай літаратуры — Янкі
Купалы і Якуба Коласа.

А 6 ліпеня ў Магілёўскай гарадской
бібліятэцы адбылася літаратурна-музыч-
ная вечарына. Супрацоўнікі бібліятэкі
Ірына Цінякова і Святлана Міхальчук
з дапамогай аўдыё-відэапрэзентацыі
вырашылі яшчэ раз пагартыць старонкі
біяграфіі вялікага беларускага Песняра.
Наведвальнікі з цікавасцю паслухалі
расповеды аб узаемаадносінках Я.Купалы
з Паўлінай Мядзёлкай, а таксама сагу аб
Уладзіславе Луцэвіч, з якой паэт звязаў
сваё сямейнае жыццё.

Старшыня Магілёўскага аддзялення
СБП Мікола Яцкоў у сваім выступленні
зрабіў акцэнт на абставінах таго часу, калі
каханне паэта трапіла пад чорныя крылы
ваеннага ліхалецця, і Купалу давалося
займацца пытаннямі беларускага войска.
Згадваўся купалаўскі цыкл вершаў «На
вайсковыя матывы. Песні на ваяцкі лад»,
музыку да якога напісаў Мікола Яцкоў. У
выкананні Міколы і Алы Яцковых прагу-
чалі песні «Дзе ты, хмелю, зімаваў...» і «А
ў бары, бары...».

Заклучным і вельмі ўрачыстым акор-
дам вечарыны стала выступленне паэта і
барда, намесніка старшыні СБП Эдуарда
Акуліна, які звярнуў увагу прысутных
на неабсяжнасць Купалавага сусвету, які
павінен увайсці ў кожнае беларускае сэрца
— каб нам і дыхалася вальней, і жылося
лепей. У выкананні Э.Акуліна прагучала
некалькі песняў, у тым ліку і вядомая

«Янка Купала». І калі ўся зала пачала пад-
пяваць «Янка Купала ідзе — нас за сабою
вядзе», адчулася: неўміручае сэрца паэта
заўжды з намі. Было, ёсць і будзе.

А надвячоркам 7 ліпеня два дзясяткі
магілёўцаў сабраліся на Замкавай гары ля
памятнага знака «Машэка», каб адзначыць
юбілей Паэта (які расказаў свету краналь-
ную гісторыю пра гэтага асілка). Гучалі
вершы Я. Купалы, урыўкі з яго паэм,
вершы іншых паэтаў, яму прысвечаныя.
А назаўтра прысутных чакала паездка
чыгункай у Ляўкі, дзе святкаванне юбілею
знайшло свой працяг.

Ул. інф.

Фота Ілліны Свінчэвай

▶ СУСТРЭЧЫ

... І ЗНОЎ СВЯТА Ў ВЯЗЫНЦЫ

Нядаўна Вячаславу Чамярыцкаму,
Яўгену Лецку і мне выпала добрая,
радасная нагода пабываць у славунай
нашай Вязынцы. Зрэшты, такая
мажлівасць ёсць заўсёды, але гэтая
была прымеркаваная да значнай
падзеі.

Маладзечанскі райвыканкам, пры
падтрымцы супрацоўнікаў Маладзечан-
скай цэнтральнай раённай бібліятэкі імя
Максіма Багдановіча ажыццявілі высака-
роднае выданне. У год 130-гадовага юбілею
славутага земляка яны знайшлі сродкі,
каб напамніць нашай чытацкай грамад-
касці асобныя творы яшчэ аднаго свайго
земляка. Такім чынам, пабачыла свет
кніга Рыгора Семашкевіча «Янка Купала і
беларускае адраджэнне». Гэты аднатомнік
уклучае ўсё лепшае, чым вызначыўся ў
навуковай дзейнасці апантанты, глыбокі
даследчык, які, на жаль, ужо хутка 30 гадоў
як не з намі.

Тэксты падрыхтаваў і ўклаў, напісаў
прадмову і зрабіў каментарыі сучасны
натхнёны даследчык з Маладзечна Мі-
хась Казлоўскі, які сёння — адзін з самых
дасведчаных, аўтарытэтных краязнаўцаў,
навукоўцаў рэгіянальнай гісторыі, літара-
туры, культуры і мастацтва, адкрыццём
многіх невядомых старонак з яе сутнасці
і аблічча пашыраючы ўсведамленне пра
наш агульнанацыянальны пласт.

На сустрэчы з бібліятэкарамі, настаўні-
камі, вучнямі дружна было падкрэслена:
кніга Р. Семашкевіча гучыць і сёння. Бо
яна шчыра, заглыбленая і напісана на
высокім навуковым узроўні. А да ўсяго
пра многае і цяпер можна чытаць як пра
адкрыццё. Зразумела, найперш чытачу

маладому. Пра Янку Купала і Эпімаха-
Шыпілу, пра паэта-юбіляра і «Нашу Ніву»,
пра Ігната Буйніцкага, пра беларускі
літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе,
пра часопіс «Гоман», пра беларускі сту-
дэнцкі рух пасля 1905 года ў Пецярбурзе,
пра наладжаную там нашымі землякамі
выдавецкую справу і іншае, без чаго, можа,
справа беларушчыны напрыканцы 19 і
пачатку 20-га стагоддзя не набрала б такой
моды, не паспрыяла б нашаму нацыяналь-
наму адраджэнню.

Дададзім, што аднатомнік Рыгора
Семашкевіча выдадзены нядаўна ў Мала-
дзечна ва УП «Друкарня «Победа»».

Аўтарам сцэнарыя літсустрэчы была
Таццяна Закрэўская. Хораша выступіў
ансамбль народнай песні «Харашуха» пры
музычнай маладзечанскай школе, а да све-
ту паззіі прысутных дакранула чытальнік
вершаў Наталля Фандорка, што ўсё разам
пераўтварыла вечарыну ў свята.

Тым больш, што да ўсяго быў прадстаў-
лены новы № 14 гісторыка-краязнаўчага і
літаратурна-навуковага альманаха «Куфэ-
рак Віленшчыны».

Генрых Далідовіч

▶ САЮЗ

ДЗВЕ «СТРОМЫ»...

Магілёўскае абласное аддзяленне
ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў»
выпусціла другі і трэці нумары
літаратурна-мастацкага бюлетэня
«Дняпроўская строма» (за травень
і чэрвень).

Бюлетэнь расказвае пра ўдзел сяброў
аб'яднання ў паэтычных імпрэзах у Магілёве і па-за
межамі роднага горада. Трэці нумар «Дняпроўскай
стрымы», які выйшаў ужо на «вялікафарматных»
4 старонках, прысвечаны паэту Алесю Письмянко-
ву, ураджэнцу вёскі Бялынкавічы, што на Магілёўш-
чыне. У ім змешчаны матэрыялы, падрыхтаваныя
паходле вынікаў паездкі магілёўскіх літаратараў
на першае абласное свята паззіі і аўтарскай песні
ў гонар паэта «Письмянкоў луг».

І ТРЭЦІ «ВЫТОК»

Убачыў свет чарговы выпуск бюлетэня
Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза
беларускіх пісьменнікаў і лунінецкага
творчага клуба «Муза» — «Выток №3(29)».

У датаваным ліпенем нумары змешчаны інфарма-
цыя аб мерапрыемствах апошніх месяцаў з удзелам
сябраў філіі ў Брэсце і Луніцы, аб вечарыне Алеся
Каско ў Ганцавічах, сёлетніх Днях беларускай і швед-
скай паззіі, вершаванае прысвячэнне Івану Арабей-
ку, расповеды Леаніда Хведарава аб прэзентацыі
ў Берасці чарговага нумара часопіса «Верасень» і
Надзеі Ладаражанка — аб вечарыне да Сусветнага
дня паззіі, матэрыялы аб прэзентацыях новай кнігі
прозы Міколы Сянкевіча «Незваротны шлях» і збор-
ніка ўспамінаў «На абпаленых крылах», успаміны Мі-
хася Малиноўскага пра баранавіцкага паэта Анатоля
Станкевіча (якому сёлета споўнілася 675 гадоў), аг-
лед Віталія Дымава дзейнасці літаратараў і творчых
асоб Лунінецчыны за апошнія паўтары гады.

Вадзім Жылко

11 (3)

АДРАДЖЭННЕ

▶ ЛЕКТОРЫЙ

ПЕСНІ СВАБОДЫ

ДА 110-ГОДДЗЯ АДНАЎЛЕННЯ БЕЛАРУСКАГА ДРУКУ

Алесь АКУЛІЧ

Беларускае друкаванае слова, з'явіўшыся адным з першых у славянскім свеце яшчэ на світанку XVI стагоддзя, на пачатку стагоддзя XX мусіла адраджацца з наймавернымі цяжкасцямі, нелегальна.

Нашая літаратура была крэўна спалучана з ідэямі, ідэаламі, духоўнымі і сацыяльнымі запатрабаваннямі свайго народа, нацыі. Этапы духоўнага, свядомаснага, нацыянальнага станаўлення беларусаў, як і этапы станаўлення беларускай дзяржаўнасці, гарманічна высвечваюць і этапы развіцця літаратуры.

Так, перыяд станаўлення ўласна-беларускай літаратуры (XIV–XV стагоддзі) унікальна фармавана старабеларускай дзяржаўнасці і старабеларускай народнасці: летапісы вялікіх князёў літоўскіх; эпоха Адраджэння асацыяцыя з постацямі Ф. Скарыны, Я. Вісліцкага, М. Гусоўскага.

Не стала выключэннем і XX літстагоддзе, якое непарыўна звязана з ідэямі нацыянальнага адраджэння. Больш за тое, менавіта яно тую ідэю нарадзіла, вышпавала і данесла народу. Якраз беларуская літаратура на пачатку мінулага стагоддзя першай уздымала праблемы сацыяльнай і палітычнай свабоды свайго народа, ідэі нацыянальнага самавызначэння і новага дзяржаўнага адраджэння. Уздым грамадска-культурнага руху ў колішняй Расійскай імперыі на тэрыторыі беларускіх земляў, як і ўздым выдавецкай справы, як і зараджэнне беларускіх палітычных рухаў і партый, пачыналіся ва ўлонні літаратуры.

У XX стагоддзі да адраджэння беларускай нацыі і дзяржавы, да распрацоўкі беларускай літаратурнай мовы і яе граматыкі першымі спрычыніліся беларускія пісьменнікі. Яны стварылі першыя беларускія газеты і выдалі першыя беларускія буквары і чытанкі. Урэшце, гэта яны — беларускія пісьменнікі — распачалі нацыянальна-вызвольны рух на абшарах Расійскай імперыі, гэта яны былі першымі палітыкамі і дзяржкіраўнікамі Беларусі, і гэта яны сталі першымі кіраўнікамі і Беларускай Народнай Рэспублікі (Вацлаў Ластоўскі), і Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі (Цішка Гартны). Перад беларускім літаратарам пачатку XX стагоддзя стаялі адразу дзве маштабныя задачы: уласнаасцягнутая, мастацкая, і грамадская, дзяржавабудаўнічая.

Як у кожнай з'явы ёсць свой пачатак, ёсць ён і ў нашай літаратуры XX стагоддзя. І пачатак той не быў увянчаны спрыяннем ці дзяржаўным клопатам. Не было беларускай граматыкі, а самае найістотнае — беларуская мова забаронена ў афіцыйным

Родавая сядзіба Іваноўскіх Лябедка

ужытку. І будзе, напэўна, цікава даведацца (пра гэта не пішацца ў падручніках) аб тым, што першай «літаратурнай» беларускай кнігай XX стагоддзя стала выдзена ў Пецярбурзе кніга А. Ельскага «Слова аб праклятай гарэлцы і аб жыцці і смерці п'яніцы. Добраму Беларускаму народу, на пакраплення яго душы і розуму». А затым...

Усё пачалося з таго, што Вацлаў Іваноўскі, студэнт Пецярбургскага тэхналагічнага інстытута, купіў у 1902 годзе гектограф (спрошчаны друкарскі апарат для атрымання копіяў — да 100 асобнікаў — з напісанага ці надрукаванага тэкста), ахвяраваўшы на свой набытак заробак са студэнцкай практыкі.

Першае выданне В. Іваноўскага і заснаванай ім Беларускай рэвалюцыйнай партыі — адозва «Да інтэлігенцыі». Адна з галоўных думак, выказаных у ёй, — неабходнасць стварэння граматыкі беларускай мовы і працы па абуджэнні нацыянальнай свядомасці нашага народа (адозва выйшла па-польску). Затым быў нелегальна аддрукаваны часопіс «Свабода», які меркавалася ператварыць у орган Беларускай рэвалюцыйнай партыі. Ручную матрыцу «Свабоды» на вострым аб'екце зрабілі Вінцэнт Валейка (пецярбургскі гімназіст, зямляк Іваноўскага — нарадзіўся ў фальварку Галавічполь, побач з Лябедкай Іваноўскіх) і сябар Польскай партыі сацыялістычнай Мілер. Увесь неабходны матэрыял сябры перавезлі ў сядзібу Іваноўскіх, дзе, па традыцыі, усе сямейнікі збіраліся на святы Вялікадня і Божага нараджэння. Там падчас калядных вакацыяў 1902 года і было надрукавана 200 асобнікаў першага нумара «Свабоды». «Свабода» адкрывалася двума артыкуламі пра палітычныя варункі і нацыянальную свядомасць беларусаў ды вершам «Добрыя вестці» Уладзіслава Сыракомлі.

На тым жа гектографі былі нелегальна выдзены і «Калядная пісанка» (1903 г.) ды «Велікодная пісанка» (1904 г.), у якіх змеш-

В. Іваноўскі ў перыяд выдання «Свабоды»

чаны вершы Алаізы Пашкевіч, Каруся Каганца і іншых паэтаў, а таксама пераклад апавядання Стэфана Жаромскага.

Значнай падзеяй пасля выхаду ў свет некалькіх сотняў такіх сшыткаў стала легальнае выданне ў 1903 годзе ў польскай друкарні К. Пянткоўскага (Пецярбург) зборніка вершаў Яна Неслухоўскага (Янкі Лучыны) «Вязанка» і кнігі «Казкі» накладам у 5 000 асобнікаў жоная.

«Казкі» падрыхтаваў да друку беларускі пісьменнік, мастак, грамадскі дзеяч Казімір Кастравіцкі (Карусь Каганец) — пра гэта сведчыць спецыфічны правапіс (апострафы замест памякчальных знакаў). Ідэя ж выдання беларускіх казак належала В. Іваноўскаму, які пазнаёміўся з Карусём Каганцом у ягонага брата, лідскага лекара Амброжыя Кастравіцкага. Апошні фінансаваў выданне кнігі (яго ініцыялы былі пазначаны на тытульнай старонцы — «А.К.»).

В. Іваноўскі натхніў на кнігавыданне і малодшага брата жонкі А. Кастравіцкага Сцяпана Багушэўскага, на той час студэнта кракаўскага Ягелонскага ўніверсітэта. Багушэўскі прыцягнуў да супрацоўніцтва свайго сябра з часоў гімназічнай вучобы ў Менску Мар'яна Фальскага (будучага беларускага перакладчыка прозы і аўтара аднаго з лепшых польскіх лемантароў).

У 1904 годзе выйшаў томік беларускіх вершаў «Песні». Ён

прызначаўся найперш дзеля адраджэнска-рэвалюцыйнай агітацыі і таму друкаваўся ананімна (зборнік складаўся з твораў Ф. Багушэвіча, А. Пашкевіч і Каруся Каганца). Да выдання зборніка вершаў зноў спрычыніліся В. Іваноўскі з ужо згаданымі Карусём Каганцом, С. Багушэўскім і М. Фальскім. Выйшлі «Песні» ў Кракаве, дзе С. Багушэўскі і М. Фальскі выдалі яшчэ кнігі «Янка Музыкант» (пераклад апавядання Генрыка Сянкевіча), «Да свайго Бога» (пераклад з Стэфана Жаромскага) і «Ведзьма» (невядомага аўтара). Грошы на выданне В. Іваноўскі атрымаў ад сястры свайго нявесты, славуцкай піяністкі Кацярыны Ячыноўскай...

***

12 снежня 1904 года цар Мікалай II падпісаў указ, які здымаў ранейшыя абмежаванні на выкарыстанне мясцовых моў у «дзевяці заходніх губернях Расійскай імперыі», сярод якіх значыліся Віленшчына, Меншчына, Гродзеншчына і Магілёўшчына. Указ надаваў свабоду і беларускаму друкаванаму слову.

Для пашырэння кнігавыдання цяпер патрэбна было ўжо сваё выдавецтва. Не атрымаўшы мецэнацкай дапамогі, беларускія асветнікі заснавалі на прынцыпах акцыянернага таварыства выдавецкую суполку «Загляне сонца і ў наша ваконца». 1 студзеня 1906 года ў ёй налічвалася каля 45 удзельні-

каў з укладамі па 10 рублёў. Была ўтворана і ўправа з сямі «сяброў-заснавальнікаў», якія ўнеслі 250 рублёў. Агульны капітал суполкі складаў на пачатку 1906 года 700 рублёў, што і дазволіла распачаць мэтанакіраваную выдавецкую дзейнасць. Старшынёю ўправы быў абраны В. Іваноўскі, сакратаром — пецярбургскі службовец Уладзіслаў Сталыгва, сябрамі ўправы — прафесар Браніслаў Эпімах-Шыпіла, жонка Іваноўскага Сабіна і яго старэйшы брат Юры (інжынер-тэхнолаг), настаўнік школы пры лютаранскім храме Св. Пятра Уладзіслаў Калашэўскі і Вінцэнт Валейка, на той час ужо студэнт Горнага інстытута.

Першынцам выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца» стаў «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання», напісаў які Карусь Каганец.

На першым этапе (паводле натарыяльнай дамовы ён працягваўся да 1908 года) асноўную рэдакцыйную працу выдавецкай суполкі выконвалі В. Іваноўскі і Б. Эпімах-Шыпіла. У аддзеле рэдкіх кніг і старадрукаў Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь захоўваюцца лісты супрацоўнікаў суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца», у якіх дэталёва перададзены этапы падрыхтоўкі першага беларускага букваря XX ст.

У траўні 1906 года Карусь Каганец атрымаў ад выдавецкай суполкі афіцыйнае запрашэнне да працы. Па даручэнні В. Іваноўскага ліст пісаў В. Валейка: «<...> Хай Пан напіша ксёнкю для дзяцей па-беларуску. <...> Толькі хай яна будзе ў 2-х часьцях, каб не надта вялікая. <...> На пачатак прысылаю 10 рублёў за работу. Хай Пан напіша, колькі будзе стоіць напісанне. За работу плаціць ні Войцік (г.зн. Вацлаў Іваноўскі. — А. А.), ні я, а беларуская выдавецкая суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца». <...> Хай Пан не баіцца пісаць, колькі вартуе Панскі труд. <...> Мо вы, Пана, маглі б зрабіць рысункі да ксёнкю? Добра было б. пішыце і прысылайце першу палову ксёнкю пад адрасам: С. Петербург, 6-я рота 10, кв. 3. Вацлаву Іваноўскаму».

Карусь Каганец адразу ж возьмецца за работу. «Даўней вучылі чытаць год або два, а цяпер і ў два месяцы навучыш, — пісаў ён у прадмове да лемантара. — Не паказвай зараз усіх знакаў, а так, як тут напісана: знак за знакам, і адразу вучы чытаць цэлы сказ і слова, склад за складам. Ня так, як раней вучылі: бэ-а — ба, а зразу: б-а — ба...». Гэты метадычны прынтцып К. Каганца аднавіўся і сёння плённа выкарыстоўваецца ў педагагічнай практыцы — да прыкладу, у новым «Буквары» Анатоля Кльшкі.

А затым нацыянальнае сонца пачало заглядаць у беларускія вокны часцей і смялей...

▶ ЖНІВЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы чакаюць сваіх юбіляяў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

07.08.1947 — Лявон Пятровіч Неўдах
07.08.1932 — Адам Восіпавіч Мальдзіс
09.08.1967 — Уладзімір Аркадзевіч Клімовіч
20.08.1962 — Галіна Міхайлаўна Дубянецкая
20.08.1952 — Дзмітрый Альбертавіч Падбарэзскі
31.08.1947 — Алег Васільевіч Кавалёў (Алесь Цвік)

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

▶ ДЫСКУРС

СЭРЦА ПРУСКАЙ ЛІТВЫ

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 9 (1).

Частавалі чорным хлебам, кавай, літоўскім кумпяком. Я звярнула ўвагу на прычэпленыя кілбасы на вышыні галавы, іх было вельмі шмат, а таксама вялікія боханы чорнага хлеба, пірагоў. Там не было прыгожа зробленых бутэрбродаў. Купляеш кавалак хлеба, кілбасы ці пірагу і сам робіш, або кусаеш таго і таго».

У 1938 годзе літоўская ўлада ўзнагародзіла М. Янкуса ордэнам Гедыміна. А праз год Нямецчына праз ультыматум забрала ў Літвы Мемельскі край. Алтар Янкуса быў знішчаны, сам ён, 80-гадовы, выехаў да Коўна, везучы з сабой толькі «Вечную кнігу гары Рамбін». У канцы вайны, ужо ад Чырвонай арміі ён выехаў углыбікі Нямецчыны, падзяляючы лёс тысячаў сваіх раскіданых землякоў — мемельяндэраў і прускіх немцаў. Такая грамадска-палітычная гісторыя гэтага краю.

***

Лёс, які напаткаў і алтар Янкуса, і жыхароў Малой Літвы, быў, аднак, накіраваны. Яго вызначыла сакральная гісторыя Рамбіна.

Ад няпамятных часоў Рамбін быў культавым цэнтрам наваколля. У XIV ст. побач з Рамбінам згадваецца святы гай. Храніст XVI ст. адзначаў, што Рамбін у народзе лічыўся святой гарой. Па звестках XVIII ст., маладых, пашлюбаўшыся, уздымаліся на гару з кветкамі, пакідалі нешта ў ахвяру. У пачатку XIX ст. на гары знаходзілі залатыя ланцугі, паясы, бранзалеты і срэбныя міскі. Мяркуюць, гэта маглі быць упрыгожванні рамбінскіх жрацоў і посуд на ахвяры.

Марцінас Янкус са старэйшай дачкой Эльсай ля ахвярніка

Рамбін быў прадказальнікам надвор'я. Гліняныя і вапнавыя часцінкі ў гронце назапашвалі вільгаць, і пры змене надвор'я колер гоных схілаў гары мяняўся. На сухое надвор'е Рамбін рабіўся светла-жоўтым, на дождж — цёмна-чырвоным і ахутваўся туманом. Тут мянялі свой кірунак вятры.

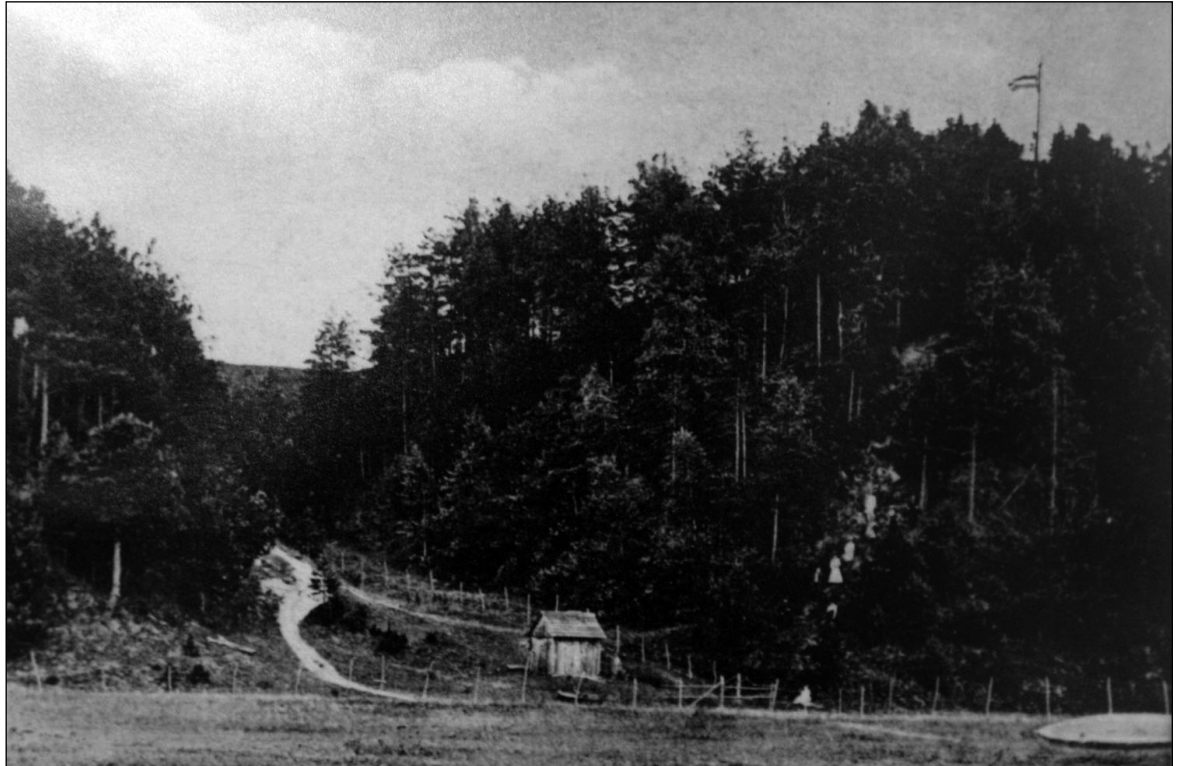
На Рамбіне ляжаў вялікі святы камень. Дыяметрам ён быў 10 м. Вышыню меў спусцістую — 2,5 м з паўночнага боку і 1,5 м — з паўднёвага. Звернуты паверхняй да сонца, камень адбіваў яго промні і на світанку ды надвечоркам рабіўся залацістым. На камяні былі адмеціны чалавечай далані і ступні, звярыных лапаў, а таксама выбіты меч. Паданне казала: шчасце не пакіне краю, пакуль ляжыць камень, але гара зруйнаецца, калі камень хто возьме.

У 1811 годзе млынар Шварц (ням. «чорны») разам з памагатымі пакалолі камень, а з буйнейшага кавалку Шварц зрабіў сабе жорны. Мясцовае паданне кажа, што рамбінскія лаўмы (жаночыя духі, русалкі) паказаліся былі і прасілі гэтага не рабіць, а калі іх не паслухалі, развіталіся з гарой, селі ў човен, пераплылі Нёман і праклялі злачынцаў. Неўзабаве Шварца знайшлі патрушчаным паміж зуб'ямі яго жорнаў.

Затым насталі вялікія абрушэнні Рамбіна. У 1835 годзе ў раку абвалілася частка гары, дзе ляжаў камень і была акружаная з чатырох бакоў валамі плячоўка. У 1878 годзе рака знесла апошнія рэшткі гары. З таго часу Рамбінам пачалі называць такія ж высокі пагорак побач.

***

У падсавецкай Літве вогненны ахвярнік на гары Рамбін аднавілі

Рамбін на сутыку XIX і XX ст. На гары — зялёна-бела-чырвоны сцяг літоўнікаў. Угару ўздымаюцца ўдзельнікі купальскіх святкаванняў

— яго ў чалавечы рост змуравалі з камянёў. Ля алтара ляжаў камень з «Калюмнамі», што застаўся з Янкусавых часоў. Ад 1990-х гадоў рамбінскі алтар запальваўся рэгулярна, на гары збіраліся сябры Таварыства літоўнікаў, ладзіліся абрады па ўшанаванні гары, агня, продкаў.

Але і гэты ахвярнік напаткаў лёс сваіх папярэднікаў. Мінула 200 гадоў, і летась яго зруйнавалі. Гэтым разам — нібыта з канструктыўнай матывацыяй. На яго месцы 23 чэрвеня 2011 года, на Купалле, урачыста адкрылі скульптурную кампазіцыю — тры рознага памеру па-мастацку апрацаваныя камяні мусяць сімвалізаваць старажытную трыяду багоў — якую, напрыклад, у прусаў складалі Патрымпс, Пяркунс і Паталс. Побач з камянямі — узяты над зямлёй жалезны лапак, каб запальваць на ім невялікі агонь.

Аўтар кампазіцыі — вядомы скульптар Рэгімантас Мідвікіс, які пры стварэнні кансультаваўся з клайпедскім археолагам В. Вайткявічусам (дарэчы, аўтарам фундаментальнага збору сакральных месцаў «Жэмайція», у якім апісаны і Рамбін). Іншы вядомы даследнік старажытнасцяў Л. Клімка, які прамаўляў на адкрыцці, адзначыў: «Розныя балцкія плямёны маглі звяртацца да сваіх багоў у малітвах з рознымі імёнамі або іх эўфемізмамі. Гісторыяграфічныя крыніцы сцвярджаюць, што ў Прусіі — гэта Патрымпс, Пяркун, Паталс; у Літве — Дзіевас, Пяркунас, Велінас (Бог, Пярун, Вялес)».

Чуваць і галасы, незадаволеныя перастаноўкамі на Рамбіне (напрыклад, на інтэрнет-партале baltai.lt допіс этнапсіхолога Лютаўраса Бальсіса, лідэра суполкі «Белых ведуноў»). Тыя, хто непасрэдна спрычыняўся да жывых абрадаў на Рамбіне, незадаволены перайначваннем ужо сфармаванай за дзесяцігоддзі сакральнай прасторы на прастору пад турыстаў. Як і шмат дзе яшчэ ў сакральных месцах Літвы, тут усталявалі тлумачальныя стэнды, пазначылі сцэжкі, паставілі смет-

Удзельнікі V зезда літоўнікаў у 1993 г. ля алтарнага агня. (Фота А. Стубры)

Скульптурная кампазіцыя, пастаўленая ў 2011 г.

ніцы. Абуранне таксама выклікае непавага да месца перабывання абрадавага агня — і тое, што ранейшы, намолены ўжо ахвярнік узялі і разбурылі, і тое, што на новым «ахвярніку»-лапіку месца для агня шмат меншае. Асабліва важна — наноў месца парадкавалі не дзеля жывога асваення прасторы, як раней, а ў рамках праграмы ўпарадкавання турыстычна значных аб'ектаў (на гэта былі выдзелены сродкі Еўрасаюза).

***

Зрэшты, мо' лёс Рамбіна і яго камяня, яго алтароў — міфічнае ажыццяўленне сэнсаў, закла-

дзеных у старажытнасці праз назвы?

Перад утокам у мора (у Куршскую затоку) магутны, велічны Нёман разбіваецца на дзесяць рэчак, утвараючы дэльту.

Нібы «разломваецца» (lamėti) — ці не адсюль старая назва гэтай прыбярэжнай зямлі — Ламата? Нібы «расколваецца» (skalėti) — ці не адсюль і назва саміх скальваў?

Назва Рамбіна (ад gambus — збіты, зацвярдзелы, гузаваты) адсылала б да вобразу першайка ў бязэдным моры, што мае разламацца-раскалоцца, каб вызваліць скаваныя ў ім жыццёвыя сілы-рэкі — каб пачаў свет жыць...

▶ ЗГАДКІ

СІМПТОМЫ ДУХОЎНАГА САМААЧЫШЧЭННЯ

Станіслаў ДУБЯНЕЦКІ

А. Салжаніцын, В.Быкаў і публічнае супрацьстаянне хлусні

Люты 1974 г. Жыву пад моцным уражаннем ад таго, што днямі адбылося ў Мінску на рэспубліканскім семінары ідэалагічных кадраў. Сімтаматычна, што семінар пачаўся якраз у той дзень, якім датавана вядомае эсэ Аляксандра Салжаніцына «Жыць не по лжи», а менавіта 12 лютага 1974 г.

Таму для мяне вялікай нечаканасцю стала тое, што ўжо ў час першай лекцыі па праблемах ідэалагічнай барацьбы лектара ЦК КПБ слухачы літаральна засыпалі пытаннямі, звязанымі з імем Салжаніцына і ягонай кнігай «Архіпелаг ГУЛАГ», якая з'явілася першай фундаментальнай спробай мастацкага даследавання дзяржаўнай сістэмы знішчэння людзей у часы тэрарыстычнай дыктатуры Сталіна.

У нашых СМІ, пісалі ў сваіх запісках прапагандысты, вядзецца злосная кампанія шальмавання Салжаніцына, хаця апошнія творы яго не публікуюцца і іх ніхто не чытаў. У чым канкрэтна пісьменнік абвінавачвае Леніна? За што ён крытыкуе Горкага? Чаму анатацыю на «Архіпелаг ГУЛАГ», дасланую з Масквы ва ўсе партыйныя камітэты, не паказваюць нават іх адказным работнікам, акрамя сакратароў?

Ні на адно з падобных пытанняў выступоўца не даў пераканаўчага адказу. А калі ён нарэшце скрозь зубы вымавіў: «Не ведаю... я, шчыра кажучы, кнігі гэтай не чытаў», у актовай зале Мінскай ВПШ, дзе праходзіў семінар, пачуўся гул незадавальнення, нават смех. З боку трыбуны данесліся невыразныя, амаль што нячутныя словы лектара: «Я разумею ваш шумок, але...». На тым з вострымі пытаннямі было пакончана.

І кожны слухач-ідэалаг міжволі задумваўся: калі тое, пра што гаворыць Салжаніцын, не з'яўляецца Праўдай жыцця, а паклёпам, ідэалагічнай дыверсіяй, то чаму аб гэтым не маюць права ведаць камуністы, партыйныя прапагандысты, закліканыя выходзіць людзей у духу непрымірымасці да варажых поглядаў і меркаванняў? Няўжо арганізатары партыйнай вучобы і іх слухачы, якія абавязаны вывучаць па першакрыніцах тэорыю і палітыку партыі, не змоглі б абараніць Леніна або Горкага ад неабгрунтаваных нападак Салжаніцына?

На трэці дзень работы семінара стала вядома аб пазбаўленні А.Салжаніцына грамадзянскага СССР і выгнанні яго за межы Савецкага Саюза. І калі ў зале зноў узнікла атмасфера абурэння і нязгоды з дзеяннямі ўладаў, адзін з членаў прэзідыума высо-

капастаўлены функцыянер Кампартыі Беларусі заявіў: «Відаць, у гэтай зале сабраліся не нашыя людзі».

Вось і дажыліся, братцы! Аказваецца, штатныя ідэалагічныя кадры, прапагандысты палітыкі партыі — не нашыя, не савецкія людзі!?

Супрацьстаянне дзвюх ліній, дзвюх розных падыходаў арганізатараў і ўдзельнікаў гэтага «выхаваўчага» мерапрыемства асабліва ярка праявілася літаральна ў апошнія хвіліны яго правядзення. Адбылося гэта ў час выступлення аднаго з галоўных ідэолагаў Кампартыі Беларусі.

— Што датычыць А.Салжаніцына, — сказаў ён, — то турма аказалася нявартай гэтага падонка. Нам значна выгадней пазбавіцца ад яго, чым цярапець у сваім доме. Апошні пасквіль Салжаніцына «Архіпелаг ГУЛАГ» — гэта палітычны маніфест мацёрага антысавецкага, у якім ён па-блужнерску абвінавачвае Леніна ў стварэнні ў Расіі рэжыму насілля, гаворыць пра тое, што ад паражэння фашызму выйгралі ўсе, акрамя рускіх, заклікае аказаць супраціўленне ўладзе. А прынятае прэзідыумам Вярхоўнага Савета СССР рашэнне аб выгнанні Салжаніцына ёсць праўдлівае воле і гневу ўсяго савецкага народа.

Якраз у гэты момант адзін з членаў нашай дэлегацыі, дакрануўшыся да майго пляча, спытаў:

— Якое ён мае маральнае права такім тонам і такімі абразлівымі словамі гаварыць аб выдатным пісьменніку, не ведаючы зместу ягоных твораў, бо гэта ж суцэльная лаянка, суцэльныя ярлыкі?

— Безумоўна, — адказаў я, — ніякага права ён не мае.

Хаця, падумалася мне, падобныя прапагандыстыкія «прыёмчыкі» выкарыстоўваюцца ў Беларусі не ўпершыню. Скажам, пасля выхаду ў свет апошні Васіля Быкава «Сотнікаў» на аналагічных семінарах на ўсе лады распіналі пісьменніка за аднабаковасць, адвольнасць у раскрыцці тэмы партызанскага руху, за адсутнасць у яе герояў маральных каштоўнасцяў, у імя якіх чалавек здольны ахвяраваць сваім жыццём. Але і на гэтых семінарах таксама далёка не ўсе былі згодныя з агрэсіўна-выкрывальнай рыторыкай партыйных чыноўнікаў і лектараў.

Вось такія незвычайныя назіранні і думкі, вынесеныя з убацанага і пачутага на гэтым рэспубліканскім семінары. Тут быццам незнарок «выплюхнулася» на паверхню нязгода людзей з афіцыйнай прапагандай, іх незадаволенасць адкрытымі спробамі ўладаў заглушыць любыя праявы іншадумства, прыструніць сваіх жа калег-партыйцаў за стыхійна ўзніклы «бунт» свядомасці. Мне гэтая з'ява падалася сімптомам нейкіх новых працэсаў духоўнага ачышчэння грамадства ад напласта-

ванняў савецкай прапаганды і агітацыі.

А. Адамовіч і антыперабудовачная Вандэя

Кастрычнік 1988 г. З душэўным болем і трывогай сачу за той шырокамаштабнай кампаніяй па шальмаванні на Беларусі неформальных аб'яднанняў і рухаў, якое разгарнулася пасля ўстаноўчага сходу гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяраў сталінізму «Мартыралог Беларусі» 19 кастрычніка 1988 г. (на ім было абвешчана аб заснаванні Аргкамітэта па стварэнні БНФ). А старт той кампаніі быў дадзены крыху раней, пасля выхаду ў свет 39-га нумара часопіса «Огонёк», дзе быў надрукаваны артыкул Алеся Адамовіча «Оглянись окрест».

Ужо самі фотаздымкі, змешчаныя ў якасці ілюстрацый да артыкула, здарава напалохалі сталіністаў. На іх — прастрэленыя чэрапы, бясконца колькасць людскіх касцей, вынятых з магіл забітых у Курапатах савецкіх людзей. Можна было выразна разгледзець у руках мінчан, што прыйшлі, каб пакланіцца бязвінна палеглым тут сваім землякам, родным і бліжнім, плакаты з надпісамі «Сталін — кат», «Патрабуем мемарыялу ахвярам сталінізму».

Тым большую занепакоенасць выклікала думка А.Адамовіча аб неабходнасці дэмакратычных пераменаў у Мінску, недапушчальнасці ператварэння яго ў антыперабудовачную Вандэю.

Перавёўшы дыханне і сабраўшыся з сіламі, старанныя захавальнікі духоўнага і палітычнага ГУЛАГу пачалі

ўсур'ёз распрацоўваць стратэгію і тактыку барацьбы са сваім пісьменнікам-земляком. Сталі перабіраць у памяці тых «грамадазнаўцаў», якія альбо па перакананні, альбо па злосным намеру зацята даказваюць, што сталінізм — гэта не ракавая пухліна на дзяржаўным целе, а амаль што яго вылечванне, амаль што Божы дар народу, які не можа знайсці сапраўднага шляху да шчасця.

І тут на дапамогу ЦК КПБ прыйшлі «саратнікі па класу» з Мінскага гаркама партыі. Быццам угадаваючы думкі сваіх апекуноў, яны знайшлі новых, не выступаўшых раней актыўна ў прэсе вучоных і ветэранаў. І ўжо ў момант першага да іх зварту бойка далажылі: «А ў нас у аддзеле прапаганды і агітацыі ляжыць гатовы артыкул на гэтую тэму». «Аўтарамі» яго аказаліся акадэмік АН БССР М.Дарошкін, адказны сакратар Мінскай секцыі Савецкага камітэта ветэранаў вайны, Герой Савецкага Саюза А.Барданаў, старшыня Савета ветэранаў вайны і працы АН БССР, прафесар, Герой Савецкага Саюза Д.Жмуроўскі і намеснік старшыні савета ветэранаў Мінскага абласнога партызанскага злучэння, дацэнт К.Дамарад.

Першымі трапілі «пад прыцэл» ветэранаў арганізатары і кіраўнікі маладзёжнага аб'яднання «Талакі».

21 кастрычніка 1988 года газета «Вечерний Минск», а на другі дзень усе рэспубліканскія і абласныя газеты апублікавалі артыкул пад прэтэнцыёзнай назвай «Эволюция политического невежества».

Масавы чытач у той час і ў вочы не бачыў ідэйна-палітычнай

платформы «Талакі», а крытыкі палохалі ўжо яго тым, што гэтая платформа — ні больш, ні менш! — падваргае грунтоўнай перапрацоўцы асноватворныя палажэнні марксісцка-ленінскай тэорыі, насычана духам «даўно асуджанага гісторыяй і беларускім народам буржуазнага нацыяналізму».

А ў жаданні моладзі аднавіць у Беларусі дзейнасць «беларускае аўтакефальнае праваслаўнае царквы і беларускае грэка-каталіцкае (уніяцкае) царквы» яны ўбачылі не што іншае, як падкопы былых гітлераўскіх прыслугачоў у асобе збеглых ад народнага гневу паліцэйскіх і бургамістраў. Ніколькі не лепшае, маўляў, і жаданне талакоўцаў узнавіць практыку стварэння беларускіх вайсковых фарміраванняў, бо гэтым у свой час займаліся эсэры, беларускія буржуазныя нацыяналісты сумесна з беларускімі акупантамі.

Паталагічную нянавісць у аўтараў згаданага артыкула выклікала і сімволіка, якую імкнуцца адродзіць сябры «Талакі»: маўляў, «Пагоню» і бел-чырвона-белыя павязкі насілі і паліцаі, і члены прафашысцкага «Саюза беларускай моладзі», а сёння іх носяць гітлераўскія недабіткі, што акапаліся на Захадзе.

У цэлым артыкул носіць характар палітычнага даносу, агульнааچارнення ўсіх і кожнага, у тым ліку «завадатараў» «Талакі» Вінцука Вячоркі, Алеся Сушы, Віктара Івашкевіча і Сяргея Вітушкі, жорсткай крытыкі СМІ, якія ствараюць рэкламу маладзёжным аб'яднанням (газеты «Літаратура і мастацтва», «Чырвоная змена», часопіс «Нёман» і інш.).

Але асабліва далася Алеся Адамовічу за яго «аганькоўскі» артыкул. Пісьменніка абвінавачваюць ва ўсіх смяротных грахах — у сваім матэрыяле ён быццам здолеў не толькі перавярнуць многае з ног на галаву, але і навесіў «ярлык» на тых, хто, на ягоную думку, увабляе сур'ёзны бар'ер супраць перабудовы.

Паказальна, што выказаныя вышэйназванымі ветэранамі ідэі знайшлі своеасаблівае адлюстраванне на апэратыўнай нарадзе ў ЦК КПБ па пытаннях «палітычнага характару» 24 кастрычніка 1988 года. Тут чыноўнікаў зноў і зноў папярэдзвалі аб недапушчальнасці стварэння ў Беларусі неформальных аб'яднанняў тыпу эстонскага Народнага фронту альбо літоўскага «Саюдзіса». Настойліва рэкамендавалі «спыніць» дзейнасць прыхільнікаў падобных настрояў у ВНУ, Акадэміі навук Беларусі, іншых установах і арганізацыях. Далі канкрэтную ўстаноўку не дапусціць альбо проста сарваць запланаванае апазіцыяй на 30 кастрычніка 1988 года святкаванне «Дзядоў».

Вось вам і антыперабудовачная Вандэя! Вось і яшчэ адзін пераканаўчы доказ правільнасці вывадаў і ацэнак Алеся Адамовіча!

▶ ЭПІСТАЛЯРЫЙ

АЎТОГРАФЫ ЗОСЬКІ ВЕРАС

Летам 1983 года па просьбе настаўніка Гудзевіцкай школы Алеся Белакоза мы афармлялі два пакоі мясцовага літаратурна-краязнаўчага музея. Тут я ўпершыню ўбачыў рарытэтную кніжачку Зоські Верас «Батанічны слоўнік» віленскага выдання 1924 года.

Кніжачка ў тонкай папяровай вокладцы ясна-ружовага колеру (выцвіла) з 76 старонак так уразіла, што мне захацелася займаць яе ў сваю бібліятэку.

А кніжачка была яшчэ і з аўтографам аўтаркі на адвароце тытульнага лістка: «На памяць // мілага (перароблена з «мілай») побыту майго // ў Гудзевічах // гр. А. М. Белакозу. // Л. Войцік (подпіс) // 18/ VII. 68 г.».

— Значыцца, беларуская легенда, якая памятае Максіма Багдановіча, яшчэ жывая, — вырашыў я, — а значыць, і ў мяне ёсць шанец атрымаць яе аўтограф і на такой самай кніжачцы!

І я ўзяўся за работу. У агульны сшытак вечарамі пасля працы (бо мы і жылі ў музейным калідоры) я пачаў перапісваць «траўнік» Людвікі Антонаўны...

А ўжо 25 сакавіка 1984 года я не толькі перадрукаваў яго ў трох асобніках, але і пераплёў у тры арыгінальныя кніжачкі ў чорныя кардонныя вокладкі з залатым факсімільным подпісам: «Л. Войцік (Зоська Верас)».

Першы асобнік я падараваў Адаму Мальдзісу, другі — Міхасю Чарняўскаму, а трэці — адаслаў на подпіс у Вільню Зоські Верас.

Прайшоў нейкі час, і маё арыгінальнае выданне вярнулася з аўтографам: «Дарагому жыхару маёй Гродзеншчыны Міхасю Уладзіміравічу Вераціле... Захопленая Вашай працавітасцю, цяроплівайсцю і прагай узбагаціць свае калекцыі-архівы... Са шчырымі зычэннямі новых здабыткаў! Аўтар Бат. Слоўніка З. Верас. 19-24/ III. 86 г. Вільня».

На языку ўважлівага чытача ўжо, напэўна, круціцца пытанне: «А дзе ты, шанюны, узяў факсімільны подпіс Зоські Верас на сваю кніжачку-копію?». Яшчэ вясной 1980 года беларускі мастак з Рыгі Вячка Целеш даслаў мне аўтограф Людвікі Антонаўны на паштоўцы з відам Вільнюса: «Паважанаму гр. Міхасю Вераціле на завочнае знаёмства. Л. Войцік (Зоська Верас) 16/ VII. 80 Вільня».

Акрамя гэтага, у маім зборы захоўваюцца яшчэ пяць лістоў Зоські Верас да мяне. Рыхтуючы іх да публікацыі, я захаваў усе асабліваці пісьма Людвікі Антонаўны, нічога не змяняючы і не выпраўляючы...

Міхась ВЕРАЦІЛА

Ліст 2

«15/ IV. 1986 г. Вільня. Паважаны Міхал Уладзіміравіч.

Дзякую за ліст.

Вельмі зацікавіў мяне Ваш летапісны здымак — 9 кніжачак... зусім магчыма, што гэта з нейкай прыватнай бібліятэкі. Але прысланыя ўзоры подпісаў нічога нам не гавораць. Ня толькі мне, але і майму Зяцю Лявону Луцкевічу, а ні этнографу Арсен. Сярг. Лісу, які пазаўчора быў у мяне.

Апошні А. С. Ліс вельмі шмат працуе ў Віленскіх архівах і бібліятэках, часам прывязджае на тыдзень, а то і больш. Я думала, што можа ён калі на такія кніжачкі і надпісы патрапіў, але ж не — не даводзілася. Пералічыце, калі ласка, якія беларускія творы ў гэтых кніжачках увайшлі... «Вялікодную пісанку» то і я ведала.

Што да Вашага «гультайства» — і найбольшая працавітасць не памагла б здабыць тое, чаго ўжо даўна німа ў продажы, а можа быць толькі захаванае ў архівах і старых вялікіх бібліятэках.

Віленскія архівы вельмі багатыя... Тут і беларускіх выданняў шмат. І ня толькі друкі, але часта і рукапісы, лісты і г. д.

Нашы пісьменьнікі (з Менску), этнографы, краязнаўцы знаходзяць шмат цікавых карысных матэрыялаў.

Букністычныя магазіны ў Вільні ёсць, але беларускага там нічога німа.

Што я асабіста са старой літаратуры і публіцыстыкі маю, то і сама добра ня ведаю. Шмат што павысоілі на гарышча, а туды дабрацца — гэта ўжо не мая сіла...

Багатае Ваше жыццё пры такой колькасці прафэсій-захапленняў...

А цікава было б ведаць — дзе Вы працуеце і якая Ваша галоўная прафэсія... Можна, напішаце? Мясце цікаваць усе, хто жыве ў Гродзеншчыне, бо і мае Прадзяды, Дзяды, Бацькі — з Гродзеншчыны... Бацька з самога Гродна, а продкі маёй Маці з Сакольшчыны, якая цяпер пад Польшчай... Я сама палову жыцця правяла ў Сакольшчыне і ў Гродне, — і вельмі тужу па той Зямлі...

А з Менска — цікавая звестка. 23 г. мес. пачынаецца З'езд бел. пісьменнікаў, які будзе радзіца над праблемай: да 100 [годдзя] нараджэння Максіма Багдановіча перанесці яго прах з Ялты ў Менск... Гэта

ўжо даўна трэба было зрабіць... Добра, што хоць цяпер надумаліся. На гэтым і скончу.

Усяго Вам добрага! Зычу новых здабыткаў — шчыра зычлівая Л. Войцікава.»

Ліст 3

«12/ V. 1986. Вільня. Дарагі Міхась Уладзіміравіч.

Даруйце ласкава, што так доўга Вам не адказвала.

Вельмі дзякую за лісты, за ўсе весткі аб сабе, сваёй сям'і... Вашай працы... За добрыя, цікавыя вершы.

Усё чытала з прыемнасцю і — часта аб Вас думала... А напісаць — проста не паспывала, бо вечныя «болі», «недамаганьні» вельмі агранічваюць працаздольнасць. А столькі лістоў (усё «спешных»), наведвальнікаў, падзеяў і добрых і блягіх, сумных...

Пачну ад блягіх: 1 мая памёр наш пісьменьнік, прафэсар, доктар філялягічных навук Сьцяпан Хусейнавіч Александровіч... Можна сказаць, што нечакана, бо хоць даўна хварэў (хвароба лёгкіх), але заўсёды лічыў на лета на паправу агульнага стану здароўя... Столькі меў задумаў, столькі праектаў далейшай працы. Яму было толькі 65 гадоў... Я заўсёды цяжка перажываю страту знаёмых шмат маладзейшых за мяне...

Сабрала Яго лісты... Яшчэ раз прачытала... Пераглядзела кніжкі Яго з аўтографамі... Але трэба было яшчэ гэта перажыць-перабалець... А былі і яшчэ вельмі непрыемныя, цяжкія да зразумення падзеі.

Хіба ведаеце з прэсы, што ў Менску 23-24 красавіка праходзіў IX-ты З'езд пісьменнікаў Беларусі... Падобна выступалі па-рознаму — але наагул добра... Але перад З'ездам 20 красавіка здарылася нешта проста агіднае, непраўдападобнае... Весткі не на лістоўную гутарку...

Цяпер пра крыху лепшае — выйшла ў свет кніжка «Краю мой Нёман» — пра літаратурную Гродзеншчыну. Складзеная добра, з цікавых матэрыялаў. Тыраж невялікі — 5.000. У Менску я падобна ўжо німа ў продажы... Але толькі што атрымала я ліст з Гродна — пішуць, што ў іх магазынах кніжка гэта ёсць. Зараз напішу і напішу, каб Вам яе выслалі...

Якія ж яшчэ навіны? Аж 2-е, — магчыма ведаеце, але на ўсёлякі

выпадак пішу... 16 траўня (мая) у Гродне ўрачыста адчыняюць Дом-Музей Максіма Багдановіча... Вечарам у салі Унівэрсытэту ня менш урачысты вечар гэтага паэта... А 18/ V. Сьвята паэзіі Максіма Багдановіча ў Ракуцёўшчыне Маладзечанскага р-на. Гэта ўжо традыцыйна — год у год...

Я сама на гэрбах не знаюся... Паказала прысланы гэрб свайму Зяцю Лявону Антонавічу Луцкевічу. Паміж іншым ён сын Антона Луцкевіча і пляменьнік Івана Луцкевіча — пачынальнікаў «Нашай Нівы». Вось Зяць кажа, што, магчыма, гэты гэрб ужываўся як дзяржаўны — «Рэчытаспалітай» — пасля ўзь'яднання Літвы з Польшчай. Магчыма пасля Люблінскай вуні. Такі гэрб — арол — пагоня — ёсць у Вільні на касцёле Дамініканаў.

У сувязі з гэтымі ўсімі тэмамі-пытаннямі — маю такую прапанову: у Вас летам напэўна будзе нейкі адпачынак. Падчас яго запрашаем Вас у Вільню. Пазнаёміцеся з горадам (калі яшчэ тут не былі...), з памятнымі месцамі-будынкамі, звязанымі з дзейнасцю беларусаў... У Зяця ёсць запісы — альбомы і г. д. У мяне яшчэ старэйшыя і шмат лістоў — каля 6.000... Ёсць і ўнікальныя здымкі.

Вы, напэўна, і фатаграфуеце? Вось і бярыце фотаапарат — зробіце сабе фотакопіі... А то і жонка Ваша зможжа прыехаць разам? Адно толькі — наш дамок стайць сярод лесу... Знайсці самастойна — немагчыма. Дзеля таго трэба ведаць дакладна, калі прыходзіць Ваш цягнік або аўтобус. У гэты час Зяць чакаў-бы Вас у горадзе на кватэры майго ўнука... Тэлефон — 44-90-01. Чакаем адказу. Усяго найлепшага Вам і ўсёй Вашай сям'і.

Шчыра зычлівая Л. Войцікава з сям'ёй.

Дзякую за Вялікоднае віншаваньне, але яно вельмі-вельмі спозьненае, бо ў нас Вялікодзень быў 30/ III.

Мы — каталікі з дзёда-прадзёда. — Л. Войцік»

Ліст 4

«Паважаны Міхал Уладзіміравіч.

У сувязі з хваробамі і іншымі няспрыяльнымі падзеямі змушаны ануляваць свае запрасыны Вас у Вільню.

Як будзе далей? — на пэўным часе напішу.

Сяньня і гэтых пару слоў пісаць цяжка.

Выбачайце...

Шчыра — Л. Войцікава 18/ V. 1986. Вільня.»

Ліст 5

«Дарагі Міхась Уладзіміравіч. Дзякую за памяць, за прывітаньне з Н. Годам.

Хоць такспозьнена, але шчыра і я вітаю Вас і зычу ўсяго самага найлепшага, здароўя і плёну ва ўсялякай працы...

Цяжка мне ўжо і пішацца і думаецца...

Цяжка даецца гэты 95 год жыцця...

Усяго Вам добрага.

Л. Войцікава з сям'ёй. 12/ II. 1987 г. Вільня.»

Ліст 1

20/ III. 86 г. Вільня. Паважаны Міхал Уладзіміравіч. Копію бат. слоўніка, ліст і «Каласы» атрымала... Падпішу і адашлю...

Сяньня пішу толькі некалькі слоў — каб Вы не нэрвалі, што гэта так доўга трывае і ня думалі, што Ваша бандэрэль недзе прапала...

Я сама — асабіста ўжо даўна не бываю ў горадзе і на пошце. Аб усе «перасылкі» мушу прасіць Зяця, і таму стараюся сабраць некалькі бандэрэляў адразу, каб не рабіць лішняга клопату.

Вось і цяпер прыгатую новую «порцыю».

Захопленая Вашай працавітасцю і жаданнем за ўсялякую цану здабыць як найбольш экспанатаў у Вашай прыватнай бібліятэцы-архіве.

Як Вам удалося захаваць выданьні Суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца»?

Я, выпісваючы ад 1909 году ўсё выданае Суполкай был. «Гродзенскага Гуртка Беларускай Молодзі», маю спіскі ўсяго, што Суполка выдавала, цэны паасобных кніжак-«пісуляк», партрэтаў — не маю ніводнага экзэмпляра. Ведаю сколькі — чаго выпісала — што ў бібліятэку, сколькі чаго ўзялі сябры Гуртка — толькі для сябе асабіста нічога не захавала... Цяпер шкадую...

Што да майго «Батанічнага слоўніка» — я ўсё гэтыя «памылкі» і ўсё «прапушчанае» ў слоўніку адразу ведала і бачыла — але ў абставінах таачаснага выдавецтва напярэць своечасова — не змагла...

У 70-гады — калі яшчэ жыў наш пісьменьнік Уладзімір Караткевіч — з Бат. Слоўніка былі зробленыя экзэмпляры — 3 экз. зрабілі ў Менску ў Акадэміі Навук і 2 эк. тут у Вільні. Усе разышліся...

Не запісала і цяпер нават ня помню, хто іх у мяне «выпрасіў». Ведаю толькі, што самы першы экзэмп. узяў сабе сп. У. Караткевіч...

Цяпер у самым-самым канцы жыцця стараюся перадаць малядым тое, што маю ў памяці з часоў працы ў Гродна, Менску, Вільні... Таму мушу шмат пісаць, шмат адказваць на лісты, раскаваць пры сустрэчах. Ці ўдаецца ўсё перадаць? Усё прыпомніць? Ня ведаю... Але стараюся...

У найбліжэйшы час бандэрэль прыгатую і вышлю...

Зычу Вам далейшых добрых помыслаў дзеля пашырэньня колькасці Вашых скарбаў...

Усяго добрага... Зычлівая Л. Войцік

P.S. А мае «подпісы» падрабленыя па-мастацку... Самой не верыцца, што гэта не я пісала... З. Верас.»

[Тут варта будзе патлумачыць пра «падрабленыя подпісы».

У 70-я гады ХХ ст. я зрабіў вялікі альбом з вокладкамі з фанеры, на якіх быў выпалены ўзор беларускага тканяга дывана. Альбом быў зроблены спецыяльна на аўтографы «старэйшай беларускай паэтыкі» — Ларысы Геніюш. На першай старонцы альбома, з дапамогай эпідыяскопа, былі скапіраваны: подпіс Ларысы Антонаўны і першы радок з яе ліста да мяне («Дарагі сябра Міхась»).

Альбом я завёз Ларысе Геніюш і папрасіў пісаць туды ўсё, што захаце: пра сябе, пра Беларусь, пра паэзію...

Ларыса Антонаўна ў альбоме не напісала ніводнага слова!

А калі да яе прыехаў Міхась Чарняўскі, яна даверліва паказала яму альбом і ціха сказала: «Паглядзіце, як ён падрабіў мой почырк. Гэта небяспечны чалавек!».

...Гэта самае заўважыла і Зоська Верас. — Міхась ВЕРАЦІЛА.]

15 (7)

ФОРУМ

▶ ВЕРШЫ

ЗАГАДКА ВОЛІ

Ірына ХАДАРЭНКА

Там свайго народа рэшткі
Бачыў я, што варты жалю,
Як сухое лісце ўвосень,
Бурай гнанае на захад.

Г. Лангфэла, «Снеў аб Гаяваце»

***

Стагоддзе цывілізацыйнай адзіноты —
Нязначны юбілей, праскочыць
непрыкметна...

Відаць, дзеля таго тут нішчылі
шляхетнасць,
Каб корпаўся народ за местачковым
дротам.

Дурныя звычкі — адкладаць свой лёс
на «потым»,
Сачыць за руйнаваннем нетраў
запаветных...

Даўно ўжо стала філіялам апраметнай
Гнілое, змрочнае, маўклівае балота.

Два буслы

Як прыгожа было!.. На вясковым двары
Дзве цудоўныя птушкі гнязділіся ўлетку.

▶ МІНІАЦЫОРЫ

ВЫДЫХ І ЎДЫХ

Сяргей ВЕРАЦІЛА

Ліст восеньскі

Прывітанне. Усё меўся табе напісаць — і
вось нарэшце сабраўся і адважыўся.

У нас тут якраз — восень. Паўсюдна і з
усяго ападае лісце, яго тут цяпер — цэлая
плойма. Прыбіральшчыкі зграбаюць яго ў
кучы, засоўваюць у мяхі, а потым у нейкіх
спецыяльных машынах адпраўляюць у
нейкую невядомасць. Мо там яго паляць,
мо яшчэ што там з ім вырабляюць, я не
ведаю. Але так ужо атрымалася, што я
падняў некалькі-колькі бела-лінаваных і
бела-кратаваных і пішу табе па-за смут-
кам, па-за тугою, па-за адчаем, у час одуму,
у час распачы. Атрымліваецца, як па-за
смерцю, як па-за жыццём...

А раней іх палілі проста па дварах, і белы
дым узнімаўся да неба, сігналячы яму пра
неабавязковасць быцця, а бывала, што хто
з дзятвы ўкідаў туды кавалак рубероіду, і
тады дым чарнеў у неба іншым сігналам.
Кідалі таксама кавалкі шыферу; на-
грэўшыся, ён страляў у розныя бакі. Гэта
падавалася вясёлай прыгодзі.
А раней іх палілі проста па дварах, а ця-
пер... цяпер я не ведаю. І ўся гэтая восень
ужо як не мая. І апошнія вылетныя птуш-
кі падбіраюць па садах апошнія пад'едкі і
— у вырай, вырай, вырай. А я не паляцеў, я
застаўся тут і застыгнуў у чаканні, што
Тут усё яшчэ павернецца, што Тут усё
яшчэ адбудзецца. А нічога не...

Восень. Падаюць лісты, валасы, зубы. І не-
далёка ўжо чатыры па дзесяць. Ія падабраў
колькі лінавана-закратаваных — і на іх
маё табе восеньскае прывітанне. І пасля сло-
ваў уступу я спадзяюся знайсці яшчэ колькі
словаў. Яны яшчэ будуць, тыя словы.

Восень. І я ўжо не так чужа ўспрымаю на
гэтых вуліцах, сярод гэтых людзей сваю
постаць. А тут усё, як было: па-ранейшаму
п'юць, па-ранейшаму ўсе злыя. Мяркую,
што неўзабаве пойдучы дажджы і змыюць
успаміны пра лета, у Лету сплывае і смец-
це думак, і трызненне сну, і надзеі, і мары.
І зусім іншыя згадкі атачаць маю галаву,
і стома памружыць самлелыя вочы, а

лісце ўпала, упала, упала. А дажджоў усё
няма, няма, няма. Пад дрэвамі глеба зусім
пасохла. Думкі пра снег, крут... мігценне
прыносяць палёжку. Я б... не здзівіўся... але
гэта ўжо крамола...

Я яшчэ напішу. Гэта будзе ўжо іншы, не
перасохлы, не восеньскі Ліст.

Званок

Алё. Ну, прывітанне. Як добра, што паз-
ваніў. Як там у цябе? Усё добра? Ну давай
гавары, гавары, я слухаю. Усё ў парадку?
Ты расказвай, расказвай, я буду слухаць. Ты
расказвай. Я ўмею слухаць. Ты мне верыш? А
ты расказвай. Я слухаю. Я — увесь увага. Ты
гавары, расказвай. Не хварэш? Настрой доб-
ры? Я буду слухаць, я ўжо слухаю. Я ўмею. Я
навучыўся. Ты гавары, расказвай. Не верыш?
Ты толькі гавары, не маўчы, калі ласка.
Алё?! Куды ты? Не адключайся! Але!

Некаторыя запісы

Лета пракацілася па мне, не раўнуваючы, як
твой грэйдэр. Як я толькі не памёр. А не па-
мёр жа. Вось і добра, што не памёр. Марыў:
дачкаюся восені плоднай, мокрай, цёлай.
Плён у снах. Рады снам. Сню то жалеза, то
зелле. Аднаго разу высніў замарожаную рыбу-
траску, што падала проста з неба. Выбег з
хаты — і хоць быў далёка не самы першы,
але і не апошні. Паспеў адхапіць тры штукі,
такія ладныя, кожная метры па паўтары.
Аднойчы прысніў Маскву. Заблукіў там
паміж Мясніцай і Гарохавай ды пакут-
ліва, доўга шукаў трамвай (абавязкова
трамвай), каб даехаць да Беларускага
вакзала. Нарэшце знайшоў і даехаў. Меў
поўныя кішэнні дробязі і ўсю яе аддаў за
квіток, а тут абесцілі, што вакзал замі-
наваны, але жадаючыя могуць праходзіць.
Я пайшоў, бо надта хацелася дадому.

Цямнее, як хутка цямнее. У вачах так-
сама. Яшчэ цэлы месяц будзе цямнець. У
тваёй усмешыцы заўсёды стаіць сонца. Яно
сёння схавалася. Ну ўсміхніся, калі ласка.
Афіцыйна ткіна насмешка нібыта прыкле-
еная. Сёння прадавачка... таксама пас-
прабавала мне пасміхнуцца. Нічога ў яе не
атрымалася.

А цяпер аздабляюць яны этыкетку
На бутэлыцы з гарэлкай, што п'юць
жыхары.

***

Не расквітнела папараці кветка —
І змізарнеў тутэйшы чалавек.
Гуляюць кумяльганы па палатках,
Ератнікі ўчыняюць гвалт і здзек.

А з твані лезуць злыдні, ваўкалакі,
Імкнуцца панаваць, смяюцца ў твар.
Гані іх прэч, хай спрахнуць небаракі!
Зямля ж — ТВАЯ, і ТЫ тут гаспадар!

Загадка волі

Заўсёды марыла аб ёй
І — разам з тым — яе не мела.
Яна не можа быць маёй,
Яна не мае ўзросту, цела.
Яна так дзіўна існуе —
Па-за прасторай, па-за часам.
Адзіны шанс спазнаць яе —
Калі знаходзішся сам-насам.

Сябрам

Слата, золь, туманы і вятры...
Шэры бруд імкнецца ўсё запляміць.
І — раптоўнай задкай — снегіры
Ажыўляюць трапяткую памяць.

У дрыгве народ мой мае схоў;
Тут няма ні згоды, ні адзінства.

Чырванее вобраз снегіроў
На бялюткім тле майго дзяцінства.

Звабіла, сябры, вас далячынь
У замежжы блізкім і далёкім.
А цяпер — абалал крумкачы
Гарлапаняць і мазоляць вока...

Іманентнасць маўчання

Маўчанне золатам бывае не заўжды,
Ягоны водбліск нейкі алхімічны:
Ратуе ад знявагі і бяды,
І — аздабляе здраднікам аблічча.

Паэтам часам трэба памаўчаць,
Бо нават птушкі не пняюць бясконца,
Не зелянее ўзімку сенажаць,
Не свеціць і не грэе ноччу сонца.

Калі ж навокал бессаромны гвалт
Ператварае ў быдла беларусаў,
А існаванне іх — турмы накшталт,
Маўчанне — выбар халуёў і трусаў.

Паэзія

Кон спляці карэннямі ў зямлі,
А ўяўлення смагляя азёры
Смуткам і крывёю наталі,
Каб на космас пазіраць праз зоры!
Намалой і раствары нашчэнт
Гарызонты неадольных думак!..

Горкі твой напой, нібы абсэнт;
Толькі ён — найлепшы падарунак.

Не разабралі цяпліцу. Ці то забыліся, ці
то адмыслова. У лістападзе вятры не
міласлівыя. Лістапад — ветравы месяц...
На цяпліцы цэлафан далёка не новы. Пар-
ваўся, не вытрываў. І пад ветрам шматкі
матляюцца і ўвесь час пляскаюцца: пляс-
хляп-плюсь. Уначы гэты рытм робіцца
вельмі настойлівым і выразным, а калі
суды яшчэ дадаць бразганне бляша-
нак, павешаных на кійкі, каб адпалохаць
кратоў, а яшчэ адалены гук машыны,
скавытанне згаладалага цуцька і накласці
гэта на бязмесцавую ноч, то складзецца
адчуванне поўнай богапакінутасці.

Сёння злавіў дзевятую мыш. Яе нават
было шкада. Такая ўжо была ціхая, мусіць,
не галодная. Па начах нічога не грызла, а
мо і грызла, толькі я не чуў. Я доўга на яе
паляваў, рэгулярна ставячы пастку, а па-
чварка рэгулярна здымала з яе вэнджаную
кілбасу, на сёмы раз ішчасце скончылася
— нарэшце патрапіла. Нічога сабе, такая
наетая. Зулус атрымаў задавальненне.
Чужыя густы цяжка прыняць, часам
амаль немагчыма.

Калюжына замерзла нечакана і адразу. Мі-
нулымі гадамі, здаецца, зусім не замярзала,
бо да маразоў паспявала высыхаць. Гэта ве-
цер яе высушваў кожнага разу перад зімой.
Ліст яшчэ паспеў як след заіржаваець, а яго
прыплюшчыла да зямлі ільдом. Да бліжэ-
йшай адлігі, а мо і да самай зімы.
І на якую халеру я высекаю з калюжыны ра-
зам з кавалкамі ільда і прывалок у хатку,
мусіць, каб адагрэць. Пад вечар лёд пацёк, а

яшчэ праз гадзіны дзве стаў іржава-рудым,
а недалёка да ночы яшчэ раз памяняў колер
на брудна-шэры і неак зусім паніціўся,
нібыта яму самае малое два гады.
Усё гэта няправільна, ад пачатку і да
канца.

Такая прыгожая і такая недагледжаная.
А вось такая ўжо дагледжаная, што пада-
ецца нават прыгожай.

А зблізу? — А гэта ўжо наколькі блізка...

Дзяўчаты ля «гарачай выпечкі». Усе бу-
лочки.

У моднай кавярні «Лондан» дзве студэнткі
ці з недалёкага філіфака, ці з Лінгвістычна-
га ўніверсітэта за кавай пад цыгарэту ба-
вляць час. Я міжволі слухаю іхнюю гаворку.
Адна захоплена распавядае пра вартасць
розных перакладаў старафранцузскай
паэзіі. Другая слухае яе і на знак увагі час
ад часу хітае галавой. Але я бачу, што ёй
так і карціць сказаць нешта сваё. Нарэшце
гэта ёй удаецца:

— А мне таксама гэтым летам выразілі
гланды.

Рансар і гланды. Я нат смяяцца не здолеў.

Божачкі-Божка! Кожны раз захапляюся,
калі прамаўляю. Так лёгка выдыхаецца і
так лёгка ўдыхаецца. Божачкі-Божка.
Божачкі-Божка, і за кожнае такое ты ўзнага-
родзіў нас гэткаю мовай, калі так лёгка
— удых і выдых, выдых і ўдых.
І заўсёды вось так, не спыняючыся, ажно
да самага-самага скону.

▶ ФРАГМЕНТЫ АПОВЕСЦІ

БАБРОВАЯ ХАТКА

Вячаслаў ЛАПЦІК

Яму, старому бабру, спачатку тут жылося добра, утульна і міла. Да таго часу, пакуль на беразе ляснага возера з чыстай, як расінка, вадой, не з'явілася чужое насланне. Гэтая каманда маўклівых і злых дзядзькоў з недаверлівымі і вечна незадаволенымі тварамі захапіла возера, наляцеўшы сюды ў спецформе на чорных дарагіх машынах, хто з пагонамі, а хто ў звычайным цывільным адзенні, частка з аўтаматамі, а некаторыя з цяжкімі гумавамі дручкамі. Яны тут імпэтна наўзводзілі нейкіх вялікіх і малых будынкаў з калонамі каля ўваходаў і пазалочанымі кратамі на вокнах, панавазілі пяску з каменнем і парэзалі лес тоўстым смуродным асфальтам, адгарадзіўшыся ад свету боскага высокай сцяной з бетонных пліт і нацягнутым калючым дротам зверху, закрыўшы пад'езды жалезнымі шлагбаўмамі ды панаткаўшы праз кожныя трыццаць метраў будак і панасадзіўшы туды ўзброеных вайскоўцаў.

Стаіўшыся ў густым кусце лазы і ўважліва паназіраўшы за камандай набрыдзі, разважлівы бабёр вызначыў сярод іх і самага вялікага начальніка. Гэта чарнявы каржакаваты мужык з вялікай, як гарбуз, галавой і кароткай, бышчам залішне засаджанай у плечы, шыяй. Той быў вірлавокім, заўсёды незадаволеным, да таго ж картавіў, а на шыі пастаянна насіў тоўсты залаты ланцужок з вялікім бліскучым крыжыкам.

А вось раней... Спачатку нікога не было, пасля ціхае возера занялі спартоўцы і размясцілі вяслярную базу з мноствам лёгкіх і яркіх, свежа пафарбаваных чаўнакоў на беразе; ад ранняй вясны і да позняй восені прыязджалі на трэніроўкі мускулістыя і дужыя хлопцы з такімі ж моцнымі дзядзькатамі. Яны не перашкаджалі

спакойна жыць звярку, а той не злаваў іх.

Але цяпер, пасля прыходу багатага зброду і захопу возера, лясны жыхар застаўся зусім адзін. Вось чаму часам пад яркімі начнымі зоркамі яму становілася надта сумна. Ад чаго? Ад старасці, адзіноты і пачуцця пакінутасці. Ягонае дружнае сямейства павырастала і нядаўна, прадчуваючы бліzkую небяспеку, перадыхавалася на новыя балоты і рэкі. Спачатку дзеці, унукі і праўнукі задумалі ўзвесці тут, у той самай затоцы, для сябе яшчэ тры хаткі, каб абсталявацца надоўга, пасля на сямейным савеце вырашылі пабудаваць двухсотметровую плаціну, але ўбачыўшы набрыдзь у страшных чорных машынах, прыталіся, цішком паназіралі за гэтым гармідарам і зразумелі: толку не будзе. Таму ад хмурых злых дзядзькоў параспльваліся хто куды. Ягоную жонку, маўклівую і вялікавокую бабрыху, што ва

ўсім слухалася мужа і ніколі не надакучала яму, злавіў на шапку мясцовы браканьер, паставіўшы пастку — жалезны нерат з тоўстымі вочкамі.

Ён жа не захацеў уцякаць адсюль разам з маладым пакаленнем. Самотлівы энк «Ду-ду-ду» некалькі тыдняў віўся над залатой затокай і каціўся далёка, аж у гушчар лесу, бо звярок адчуваў сябе надта нядобра. Пасля галашэнне сціхла: жывая істота на белым свеце прывыкае да ўсяго, нават да самага трагічнага.

Калі чужынцы павыганялі маладых спартоўцаў — бабру стала надта горка. Як у той момант, калі няголены тоўсты дзядзюк у фуфайцы падняў у жалезцы яго бабрыху і радасна разрагатаўся.

Той жа маленькі дзядзька з вялікай галавой-гарбузом і кароткай шыяй наведваўся да возера рэгулярна і, картавічы, даваў распараджэнні сваім служкакам. Уціхара цікуючы за збродам на беразе, бабёр не разумеў, чаму

гэтыя вялізныя істоты на дзвюх нагах так імкнуцца дагадзіць свайму важаку, носяцца вакол яго і лістом сцяляцца пад ногі, бышчам ён нябесны пасланнік.

«Што творыцца на тутэйшай зямлі? Хутка свет перакуліцца — прыезджая набрыдзь кіруе мясцовым людам».

Старому бабру было агідна глядзець на вычварэнцаў з аўтаматамі і гумовымі палкамі. Сачыць, як яны зграяй таўкліся вакол свайго начальніка, чакаючы загадаў, а бязлікія твары выражалі крайняе ўшанаванне і тупое дагаджэнне. І не заставаўся ніякага розуму ў іхніх вачах — толькі маўклівае і тупое паслушэнства...

«Яны што — усе нямыя? — дзівіўся бабёр, цікуючы за зграяй набрыдзі. — Чаму так сябе паводзяць і што з імі здарылася?»

У іх, жыхароў навакольных азёр і балот, таксама існавала свая строга дысцыпліна. Спакон веку меўся ўстаноўлены парадак. Без сходак і з'ездаў зацвярджаўся свой агульнапрызнаны начальнік — разважлівы і суровы важак, якога ніхто не выбіраў, але які сам сябе выяўляў і ўнушаў давер. Чым? Розумам, дасціпнасцю і ўменнем жыць.

Кожны насельнік меў магчымасць уносіць свае прапановы і паступаць, бывала, не так, як патрабаваў важак. Кожны меў права асабістага голасу і права выказаць сваю думку. Бывала, у часы рознагалоссяў, каб прымусіць выканаць загад, даводзілася ісці на крайнюю меру: пускаць у ход свае вострыя, як у пілы, зубы...

Сярод жа двуногіх істотаў ніхто начальніку нічога не гаварыў і не прапаноўваў, ніколі не раіў, не прасіў выслухаць яго, хоць той гарбузагаловы дзядзька нікога кусаў — а ўсе пакорна і бязмоўна выконвалі любое даручэнне.

Па суровых законах прыроды важаком сярод баброў не можа стаць крыклівы злодзей альбо тонкі аферыст — яго імгненна «раскусяць». Да таго можна дайсці не хітрасцю і трапалогіяй,

прахіндзействам і ашуканствам, а сваімі павадкамі і розумам. Паказаць сябе і сцвердзіць. Вунь яму як талковаму і мужнаму важаку пачалі верыць не адразу, а толькі тады, калі ён усіх папярэдзіў: рыхтуецца вялікая аблава, таму неабходна прытаіцца на дне і перачакаць, на бераг не выплываць.

Ён адчуваў небяспеку, але трое маладых і вечна капрызных дзядзькоў не паслухаліся — маўляў, жраць моцна хочацца, хады і люкі на дне не перакрыты, таму дрыжаць ад страху не трэба. Далі нырца і паплылі.

Двух задралі вывучанья сабакі — каля самага берага, прама пад тоўстай вярбой, адзін усунуўся ў жалезны нерат, хітра замаскіраваны ў затоцы. Неслухі пайшлі на шапкі-вушанкі...

Ён, стары бабёр, кемна паступіў другі раз, трэці — і затым яго пачалі слухацца і з ім раіцца.

...Гарбузагаловы мужлан не мог існаваць без дзевак і маладых баб. Ён амаль штодня цягаў іх сюды і рабіў з імі што хацеў. Часта пад віхрасцю музыку распранаў тых у вялікім доме, а пасля галышом цягаў на беражок возера, дзе і вытвараў свае штучкі. Дзядзькі ў пагонах уціхара сачылі за ім і хаваліся па кустах. А начальнік уваходзіў у кіпучы азарт і аж млеў ад задавальнення, доўга мучаючы голенькіх дзевак.

Вопытны звярок бачыў: нічога талковага акружэнцы картавага алігарха не зрабляць, не заўпарцяцца і не запратэстуюць, не паяднаюцца дружнай суполкай і не пачнуць барацьбу. Дзікі страх скарыў іхнія душы і праціў наскрозь плоць. Калі раззлаваны чалавек-гарбуз дапякаў і ўсыпаў пад поўную завязку, раз'юшана тупацеў нагамі, падначаленыя звыкла маўчалі, вінавата звесіўшы галовы, а затым пакорліва рассыпаліся па кутках — і толькі пасля, пахаваўшыся, незадаволеная нешта шапталі адзін аднаму, кідаючы асуджальныя позіркы на свайго боса (які ў той час з цягаркай у роце гойсаўся на лёгкім індыйскім гамаку, адыходзячы ад стрэсу), часта круцілі каля скроняў пальцамі, вызначаючы псіхічны стан свайго начальніка, а самыя адчайныя шапталі: «Паскуднік! Па ім, сволачы, даўно турма плача!».

І ўсё. На больш рашучыя дзеянні ніхто не адважаўся, лічачы падобную форму пратэсту-праклёну дастаткова смелым палітычным актам — тым, чым можна хваліцца і што з цягам павінна заняць пачэснае месца ў гісторыі барацьбы народаў свету са сваімі прыняцальнікамі. Так паслужнікі выражалі свой пратэст і цешылі сябе тым, што яны адчайныя змагары, прытым мужныя — ды могуць пайсці і на барыкады, толькі вось тыя самыя сучасныя барыкады ніхто яшчэ не змакетаваў і не ўзвёў, а ім, маўляў, бракуе часу. І так няма калі дыхнуць...

Бабёр зразумеў — тут нападзіліся і жыўць пустыя істоты, не здольныя на рашучыя крокі,

а вучыць іх і ставіць на шлях іспыны не было каму, бо тыя ўсе адным мірам мазаны.

«Трэба дзейнічаць! Чаго мне баяцца? Усё роўна цяпер я на гэтай зямлі не жыю, а пякую, таму анічога не трачу! Сёння — жыю, а заўтра мяне не стане — ну і што тут такога? Чаго плакацца? Такія законы жыцця. Але ж калі хоць у адзіноце «пракручу» свой варыянт — тады надам палёгкі роднай затоцы!».

Аднойчы, назіраючы за чарговай дзеўкай, якая віляла перад багачам голай дупкай, бабёр засмакаваў і, страціўшы пільнасць, з плёскатам асунуўся боўтнуўся ў ваду. Мужык ухапіў свае трупы і ўзвіўся як падстрэлены:

— Хто тут? — Штосілы загалякаў да аховы. — Э-эй, свалата! Дзе вы там, засранцы?! Ёрш вашу маць! Заўтра ўсіх павыганяю!

І сваёй свіце даў суровы загад: «Калі тут выключана прысутнасць жывой душы, у чым вы клянецеся, — значыць, пільнаўся бабёр! Злавіць яго! Каб забітага звярка мне паказалі, а затым скурку кінулі ў прыбральню пад ногі, усяклі?!».

І разрагатаўся, задаволена глядзячы на дзеўку, якая прыхавалася ад аховы за дрэвам...

Чацвёрта мужыкоў з ламамі і жалезнымі прантамі ламалі хатку аж два дні. Хадзілі па ёй, скакалі і зыгаліся, прабіралі глыбокія дзіркі, быццам у лёдзе ў час зімовага лову, а пасля, закладачы туды вялікую і цяжкую арматуру, дралі жытло на кавалкі. Злосна здзіўчыся бабровому сямейству ды іхняму тонкаму ўменню ўзводзіць такую хатку.

...Старога бобра задавальняў і такі варыянт: ён жыў у напалову разбуранай падводнай хатцы, глыбока ныраў і там спакойна круціўся па патаемных тунэлях з перашыйкамі.

Аднак аднойчы ён аж скалануўся: «Так далей жыць нельга! Яны разбурылі маё дарогае жылло!». Бабёр пачаў ціха плакаць, падвываючы сабе самому:

— Трэба пачынаць дзейнічаць, бо гэтыя злыдні, разгагнаўшы з любога кутка ўсіх дзяцей са сваякамі, на гэтым не спыняцца. Вычварэнцы заўсёды ясуць толькі страшнае і жахлівае. Бяду і гора. Няшчасце і беднасць. Адзіноту і смерць. Яны засмеяць і засмуродзяць возера разам з лесам! Пасля знішчаць зямлю, усю сушу, пакінуўшы на памяць густыя гарадзішчы і горы-руіны. — Бабёр прадбачыў будучыню, і яму станаўлася надта горка: — Вакол на лепшых землях, скупуленых і скрадзеных, рассяляцца іхнія падпявайлы і пачнуць здзекацца з жывых істотаў, якіх год ад году будзе заставацца меней і меней — пакуль не данішчаць. Спачатку яны звядуць са свету нас, баброў...

Сапраўдныя паляўнічыя даўно пераканаліся: бабры — надта разумныя істоты. Без падказкі чалавека яны добра ведаюць, як узвесці сабе трывалую будыніну, талкова падгрызці дрэва, каб яно павалілася ў той бок, куды трэба, і толькі тады, калі неабходна. У гэтай справе іх ніхто не сабе спанталыку: самі вызначаць усё без камп'ютэраў, з дакладнасцю да сантыметра.

О-о, гэта цяжкая і няпростая навука, але яе паціху адольваюць жыхары бабровых хатак! Вялікая школа, але ж яе праходзяць усе, і падобнай прыроднай кемнасцю

іх надарыў, калі разабрацца, сам Бог, і яе не ў стане адабраць аніводзін зямны прышэлец, нават самы багаты і хітры.

Разумны бабёр, пастаянна шукаючы для сябе новае месца, каб яго не злавілі, пачаў пільна сачыць за чужынцамі. Дык вось, бамбіза з кароткай шыяй аблюбаваў на беразе затокі адно ціхае месца. Там побач раслі два высокія дрэвы, гожа асіна з елкай; яны месціліся плячо ў плячо і прыкрывалі агляд з дарагога маёнтка, пакрытага ярка-чырвоным андулінам, пад дрэвамі можна было прыхаватца ад вокнаў асабнякоў, перапоўненых насцярожанай і маўклівай вартай. Тут вялікагаловы амбал часта бавіў свой час, вяртаючыся з горада на лона прыроды. Ахоўнік з пустым позіркам і звужаным ілбом, трымаючы напачатку свой новы карабін з драўлянай ручкай колеру спелага каштана, пёр сюды нейкую вялікую скрыню з блакітным святлом, якое церпка ела вочы. Затым ставіў яе на чорную дашчатую падстаўку пад елкай, уключаў і з апущанай галавой спешна нёсся назад, нібы нечага моцна баючыся. З гэтага блакітнага чамаданчыка лілася крыклівая музыка, а на бліскучым шкле з'яўляліся голыя маладыя дзеўкі з вялізнымі, быццам надзымутымі сіськамі; яны падкідвалі ўверх свае белыя ножкі, скакалі і рагаталі, аблізваючыся зазыўна чырвонымі і вузенькімі язычкамі, пазіралі на голых дзяцокоў, з якімі пасля абдымаліся і мітусіліся, залазілі адзін на другога і зыгаліся зверху, нібы на пуховай падушцы. А гэты гарбузагаловы мужлан глядзеў са смакам на блакітнае шкло, рагатаў і ціскаў пад елкай маладую дзеўку, наліваўся барвовай чырванню, з'ядаючы экран вырачанымі вачыма, пасля, набрыньваючыся і задыхаючыся, спяшаўся і груба шкаматаў лёгкае адзенне на сваёй партнёршы... Пшчаў ад асалоды, хроп, як стары бык, буйная сліна сцякала і лілася па барадзе, капаючы на грудкі дзявашцы, але ён не зважаў на тое і нават не саромеўся: узлазіў на дзеўку, бліскаў адкормленым задам, мацаў, прагна ціскаў, а ягоны залаты крыжык на зіхоткім ланцужку боўтаўся, быццам маятнік на старым насценным гадзінніку.

Прывезеная бабенця аж вішчала, але нельга было зразумець: ці-то ад болу, ці то ад асалоды, а сэксман адным вокам пазіраў на блакітны экран і захлёбваўся:

— Залазь цяпер ты! — спяшаўся той і камандаваў. — Толькі ў тэмпе!

І дзеўка жырнула яго зверху і зыгалася, як тыя голыя цёткі на экране. У канцы вялікагаловы мужлан рэзка ўзвываў, нібы траўлены звер, скідваў з сябе дзяваху і зняможана куляўся на бок.

Апрануўшыся, ён доўга рабіў пацягушкі, гладзіў свой жывот і з заміланнем разглядаў затоку, напэўна, радуючыся за цудоўны куток прыроды, адабраны ў спартоўцаў, пасля ўздымаў галаву з вінаватым тварам у неба, тры разы жагнаўся, шэпчучы сабе нейкую кароткую малітву.

— Ну вось, у чарговы раз мае грахі адпушчаны, тут галоўнае не забыцца і памаліцца, а пасля можна пачынаць усё спачатку! — з задавальненнем і ўхмылкай на твары паведамляў сваёй дзявульцы.

З-пад разрослай высокай купіны, якая нечым напамінала круглы дзяркач, звярок спачувальна сачыў за чарговай ахвярай жаночага роду. Тая хавалася ў засені, маўкліва адпачывала і, напэўна, баялася, каб не наскочыў хто з ахоўнікаў.

«Паганец у маім краі не мае права мучыць людзей. Асабліва маладых!»...

І ў разважлівага бобра саспеў свой план. Адчайны і зусім нечаканы.

Цёмнымі ночамі, калі вакол нікога, толькі чулася ў шыкоўных харомах лёгкая музыка і ціхія галасы панаехалага зброду, ён вылазіў з затокі на бераг, ціснуўся да асіны і спешна грыз яе. Але не так, як паступаюць ягоныя суродзічы, калі кару аб'ядаюць на паўметра ад зямлі альбо вышэй (і тады пабялелы свежы ствол заўважны здалёку), а праходзіўся зубамі з самага нізу. Сваю справу рабіў надта асцярожна, стаіўшыся і вельмі ціха: мацаючы лапкамі ілаватае дно, падплываў бліжэй да асіны і, высунуўшы з вады галаву, доўга азіраўся, слухаючы начную цішыню. Пасля, стараючыся не пільнацца, выпаўзаў на бераг і зноў заміраў, гатовы ў любое імгненне крутнуцца назад і даць нырца.

Вось так і падпаўзаў да таго высокага дрэва, па звычцы захоплены вынохваў яго, быццам шукаючы смачнейшае месца, абдымаў прыроднімі лапкамі і пачынаў сваю справу — грыз, роўна адкапаўшы ствол з чатырох бакоў, ажно ля самага карэння. Як не стараўся быць акуратным, але не заўсёды выходзіла, у цемры мяккая зямля разам з каменчыкамі трапляла ў

рот, пасля агідна скрыпела між зубоў, але прапаласкаць не было чым, бо да возера паўзці далёка і небяспечна. Пярэднія кльчкі пачалі балець, чаго раней ніколі не здаралася. Але ён спяшаўся і не звяртаў увагі на такую дробязь; пасля адзін кутні зуб, верхні, закратаўся — і тупы боль аддаўся ў галаве, вышэй вушэй.

Часта брыдотная зямля трапляла пад язык. Тады ён, засунуўшы галаву пад чорнае карэнне, чыхаў — каб ніхто не пачуў, і працягваў сваю нялёгкую справу.

Каб ягоную задуму выпадкова не выявілі, напрыканцы працы, пад самы ранах, акуратна лапкамі засыпаў абгрызенае месца зямлёй, а верх усцілаў нарванай травой.

Прыродная інтуцыя падказвала: неабходна спяшацца, у бліжэйшы час, мажліва заўтра, трэба чакаць змены надвор'я з парывамі вялікага ветру.

Наступныя ночы, хаваючыся ад усяго жывога, слухаючы ноч і азіраючыся навокал, грыз і грыз асіну. Хворы зуб не вытрымаў, трэснуў і вываліўся, рот напоўніўся цёплай крывёй; ад горкай драўніны забівала дых, з вачэй цурчэлі слёзы, а ўнутры напльвалі ваніты.

Праз гадзіны тры бесперапыннай працы, дужа стомлены, рэзка ўзняў галаву, каб па зорках вызначыць, колькі там часу засталася да святання — і рэзкі боль працяў левае вока. Спяўшыся, каб не заскавытаць, паваліўся на траву і з горьчучу зразумеў: паранены, ткнуўся ў востры сук...

«Застаўся без зубоў і вока, зусім скалечыўся!»

лесам лёгкую дзянніцу. Значыць, хутка ахова выйдзе на бераг возера і пачне працэсваць тэрыторыю спецаб'екта, асабліва ўважліва зазіраючы пад кусты.

І тут зноў гаротная думка прыйшла ў галаву: шкада, што адзінокі...

Прыўзняўшы галаву, абпоўз дрэва з усіх бакоў, уважліва разглядаючы ствол, і зразумеў нават у цемры і з адным вокам: выдатна!

Дастаткова, астатняе на сябе возьме дружа-вечер.

Бабёр кружыў і кружыў вакол падгрызенай асіны, быццам некалі тыя маладыя спартоўцы каля сваіх байдарак, хаваў аб'едзены ствол і абсыпаў зямлёй, затым кучкамі цягаў траўку і тукаў па ёй ножкамі, прыкопваў — нібы расла тут заўсёдна.

Змучаны, ледзь перастаўляючы лапкі, дацягнуўся да затокі і нырнуў. Начная вада звякла агарнула стомленае цела, трапіла падгустое футра і ад добрага холаду зашчыкала там, пад самым сэрцам...

Густыя хмары завалаклі сонца, а вечер з возера ўсё мацней. Пакінуўшы нямецкую алюмініевую раскладушку на тоўстых пружынах, два панурны ахоўнікі маўкліва паспяшаліся назад, у будынак, бо вялікагаловы шэф не надта любіў, калі хацеў пабыць у адзіноце альбо з бабай — а каля яго таўкліся істоты. Сёння ён вярнуўся надта хмуры і злы, нейкі чырванашчокі, быццам перапіў моцнай кавы, таму не прывалок з сабой ніякай дзявахі — вырашыў пабыць у адзіноце.

Вечер з возера ахалоджваў ягоны твар, пяшчотна, быццам тонкія рукі маладой каханкі, мацала скроні, і гарбузагаловіку было вельмі прыемна. У наступны момант тоўстая асіна глуха рыпнула і, быццам падрэзаная знізу рукой нябачнага чараўніка, мякка гохлаўся на шыкоўную раскладушку. Роўна і акуратна, без лішняга шуму і трэску, абвалілася якраз пасярод лежача, нібы дыпламаваны матэматык з дакладнасцю вылічыў тое.

«Рана ці позна, але расплата заўсёды чакае любую пачвару!» — стары бабёр крутнуўся на купіне, памацаў сваё левае вока, якое надта моцна смылела і ўжо зусім анічога не бачыла, змыў кроў, а пасля ціха нырнуў.

Паплыў у сваю разбураную хатку, дзе ён цяпер са спакойным сэрцам мог памерці.

▶ ЮБІЛЕЙ

ВОЛЯ І НЯВОЛЯ

Анатоль ДЭБІШ

***

Нехта ляціць да зор.
Нехта ў райскай даліне
палюе на райскіх птахаў.
Я крочу лясной сцяжынай
па грыбы і ягады —
і восенню,
і зімою.
Вы скажаце,
што такога не бывае?
Спытайцеся пра гэта
ў рыжэй вежы,
што ў старажытным дупле,
адзінокая,
часу імгненні збірае.

***

За даляглядам Еўропы схаваная ноч,
За даляглядам Амерыкі дзень палымнее.
Кроў арабіны і хата старая наўзбоч.
Поле, клады, крыж пахілы — які не чарнее.

Крокі няспешныя бацькі на полі нямым,
Ходзіць за плугам штодня ён, не знаючы
стомы.
Зерне надзеі ён кропіць у нетры зімы...
Толькі ніколі яму не вярнуцца дадому.

Стол не накрывіць, не паклікаць мяне за сабой
Зорнаю ноччу ці ў светлы вясёлкавы ранак.
Вокны сляпыя зацягнуты смутку смугой,
Попелам часу пакрыты знявечаны ганак.

Бацькава хата, ізноў да цябе я прыйшоў.
Колькі не бачыў! Ты думала, пэўна, загінуў.
З золлю туману змрочнаю слотай снягоў
Капае долу халодная кроў арабіны.

Тут мая спадчына: песні, сцяжыны мае,
Поле, клады, пах п'янкі канюшышы і
кропу...
За даляглядам Амерыкі дзень паўстае,
Сонца заходзіць за далеччу мройнай Еўропы.

Чорны птах

Чорны птах нада мною кружляе.
Чорны птах мае вочы дзяўбе.
За цябе ён, напэўна, карае
І заб'е ён мяне за цябе.

Па-над лесам плыву, па-над дахам.
П'ю вятры і снягі, і дажджы.
Я і сам стаў даўно чорным птахам,
Што стаміўся на свеце больш жыць.

Я вітаю і ночы, і ранне
І не страшыць ні смерць, ні палон,
Бо ў тваё я не веру каханне
І яно — толькі прывід і сон.

Святарам я не веру, манахам
І слязе, што сцякла са шчакі.
Мне па вечнасці плыць чорным птахам
Праз гады і пакутаў вякі.

Чорны птах няхай выключе вочы
І да смерці няхай ён заб'е.
Я нікуды з дарогі не збочу,
Заплачу за пакуты твае.

Кут

У кут збягаюцца ўсе дарогі,
і ўсе шляхі зыходзяць з яго.
Ён — вязніца.
Ён — бязмежжа.
Ён — воля.
І — няволя.

Кут — пакаранне.
І дар Божы.
З яго пачынаю свае вандроўкі
і вяртаюся да яго —
з усіх сцяжынак і прастораў.

Тут, за партрэтамі родных і блізкіх,
жыве мая памяць.
І праз гады —
кут ніколі не старэе,
вяртаючы маладосць тым,
хто даўно пастарэў.

Зноў спяшаюся да цябе —
родны кут,
куточак,
куця...
Балада пра сябра

Балада пра сябра

Ён самым лепшым сябрам быў:
Усмешкі шчырыя дарыў,
З адной еў міскі, шклянкі — піў,
І разумеў — з паўслова.
Ды вось патрапіў я ў бяду,
І на растрэл мяне вядуць,
Яшчэ імгненне — я сыйду...
Да д'ябла, ці да Бога?

Бывай. Мой край! Мой родны дом!
Усё жыццё маё — на злом,
Наўкол — Гамора і Садом,
Паклёны, гвалт і здзекі.
Хвіліны прамінаюць, дні —
А ні сяброў, а ні радні...
Натоўп галёкае: «Распі!
Каб не ўваскрос навек ён...».

Дзе ж сябра мой? Мо толькі ён
Аплача мой гвалтоўны скон?..
Ягоны чую я праклён, —
З натоўпу злітым хорам.
«Распі!» — нясецца над зямлёй...
З усмешкай шчырай і святой
Ускронь страляе сябра мой...
...Крывёй змывае сорам.

***

Апошнюю старонку кнігі
Перагарнуў... А што далей:
Ці завірухі, ці адлігі,
Краса вясны ці ліставей?

А дні нясуць мяне, бы крыгі,
Саскочыць толькі не пасмей...
Не дачытаў яшчэ я кнігі —
Старонкі вырваны далей.

ЯШЧЭ МЫ ПАЖЫВЁМ

Васіль ДЭБІШ

Стрыбог*

Яго не стрымаць, не стрыножыць ніяк.
Па нівах, дарогах і пушчах
Імчыцца Стрыбог, наганяючы страх
На сонныя «мёртвыя душы».

Ён птушкаю вольнай па свеце ляціць.
Свавольны, магутны, вялікі.
У вокны і дзверы грукоча, звініць.
І чуоцца стогны і крыкі.

І змрочныя думкі я з сэрца ганю.
За вокнамі, там, нехта плача...
І дух ажывае. І подых агню
Я чую, паганскі, гарачы.

* Стрыбог — бог ветру ў старажытных
славян.

Дажджбог*

З вясной ён прыйдзе зноў, я знаю,
На сенажаці, на палі —
Дажджбог, бог сонца, ураджаю,
Святы агонь каб запаліць.

Агонь далёкіх продкаў, веру,
Абудзіць стылую зямлю.
Народ расчыніць вокны, дзверы.
Дажджы гаючыя пальцоў.

Ён панясе агонь над краем:
Над Белай Вежаю, над пушчай...
Хай ярка полымя палае
На небе і — у нашых душах.

* Дажджбог — бог сонца ў старажытных
славян.

Пярун*

Грымі, Пярун, бесперастанку.
Не думай, грозны, пра супын.
Будзі народ, пакуль не стаў ён
Зусім бязмоўным і сляпым.

Не заціхай ні ўдзень, ні ўночы,
Папличнікам мне будзь. Заўжды.
Няхай агнём палаюць вочы
Твае і помсты, і жуды.

Вярні ты памяць нам былую.
Узвіся, горды, над гурмой
І цемру рассячы начную
Крыжацкай вогненнай стралой.

* Пярун — бог-грамавержац у старажытных
славян.

Зоны

Прысніцца мне: чырвоныя пагоны,
З вінтоўкаю на вышыці вяртавы
І трупамі запоўненыя рвы,
І смерць — адно тут выйсце з гэтай
зоны...

Навісла хмара чорная над краем.
На Беларусі зноў нялепшы час.
Зноў з мовы здзек. У зоны заганяюць
Рублёвыя, чарнобыльскія нас.

Мне слова «зона» слых балюча рэжа.
Хачу быць вольным я — абрыд палон.
Хачу свой край пабачыць незалежным:
Без халуёў, без дурняў і без зон.

Сувораў

Няхай крычаць, што ён герой — Сувораў!
А для мяне ён не герой. Хацеў

Край паланіць. Ён люты кат, каторы
Не шкадаваў ні матак, ні дзяцейі.

Калоў штыкамі іх, цару ва ўгоду.
Знішчаў людзей, — які ж тады герой?!.
Найпершы вораг ён майго народа,
Таму і асабісты вораг мой.

Агінскага люблю і паважаю.
Суворава?.. Даруй мне, мой чытач,
Я не люблю. Хто ката выхваляе,
Той здраднік і імперскі паслугач.

Маналог Кастуся Каліноўскага

Радзіма ёсць, а разам і няма.
Шапчу я — «Беларусь!». А мне — «Расія».
Такая воля — горай як турма:
Чужая мова, песні тут чужыя.

Стаміўся ад дажджжоў я і завей.
Шукаю свой народ, губляю веру.
Дзе ваяры за праўду?.. Вас заве
Кастусь... І край заве касіянераў.

Ды іх няма. Мо паўміралі ўсе?..
Хавацца па скляпенням змрочным годзе!
Хай шыбеніца. Заклікаю: сей
Свабоды зерне, мілы мой народзе!..

Бывай, Марыся! Чую, што ідуць...
Бяздольнік-вецер застагнаў у полі.
А воля будзе! Кайданы спадуць.
Смерць не страшыць. Страшней за ўсё
няволя.

Шлях

Памяці Анатоля Сыса

Мяняў імёны, ролі і жанчын
І ўсіх учынкамі здзіўляў сваімі.

Самотны. Хоць з сябрамі, — ды адзін.
І вершаў не пісаў, а жыў ён імі.

Ён піў віно. З крывёй. Зямных багоў
Ён скідваў, нібы смеце, з п'едэсталаў...
Над прорваю ляціць душа яго
У лесвічным пралёце за Купалам.

***

...Шчэ пажывём у скрадзенай Айчыне.
Аляксандр Яравы

Ніхто не верне радасць мне і свята.
Вясну чакаю, а цяпла няма.
Смуга. Кружляе варанне над хатай.
І поле, лес, дарога — усё ў дымах.

Кальша вецер дрэвы нудна, гучна.
А ты, а вы... Навошта?.. Пустата...
Наступіць ноч, спаўне і будзе мучыць:
Не так я жыў, не так жыў, не так...

Наш час не наступіў. Калі? Не знаю.
Ён хлусамі спалонены. Няма.
Так сталася. Над звар'яцелым краем —
Аблогай непрагляднаю зіма.

Здавалася б — вась сонца, гэтак блізка.
А снег па вокны... Спіць глыбокім сном
Мой родны край — крыжы і абеліскі...
Ды мы не зломлены, яшчэ мы пажывём.

Паэты Анатоль і Васіль ДЭБІШЫ нара-
дзіліся 22 ліпеня 1962 года ў вёсцы Ша-
мятоўка Свіслацкага раёна Гродзенскай
вобласці. Закончылі Мінскі інстытут куль-
туры. Жывуць і працуюць у Брэсце.

Сакратарыят Саюза беларускіх пісь-
меннікаў і «Літаратурная Беларусь» віншу-
юць сваіх сяброў і аўтараў з 50-гадовымі
юбіляямі і зычаць ім радасці ды святла — і
на наступную палову веку!

▶ ФЕЛЬЕТОН

НАЧАЛЬНИК ІДЭАЛОГІІ

Анатоль САНАЦЕНКА

«У нейкім царстве, у нейкім гасударстве жьў-быў цар...» — «Што вы заговорваецца, цароў у нас ужо 100 гадоў як няма». — «Ну, добра, добра, не цар, а так, дыктатар сярэдняй рукі. Але — з царскімі замашкамі!» — «Вось гэта ўжо бліжэй. Дык што вы хацелі расказаць?..»

Дапусцім, звалі яго Аляксандрам Васільевічам. Дапусцім, быў ён у першым сваім жыцці вайскоўцам, палітруком. З усімі вынікаючымі... Ваяваў, напрыклад, з Амерыкай, даказваў савецкім салдатам шкоднасць гэтай краіны для сусветнага гістарычнага прагрэсу і г.д. і да т.п. Салдаты верылі — выбару ў іх не было.

Затым «махнатабровага» генсека знеслі на могілкі, імперыя развалілася, полк расфармавалі. А звычайка вось, звычайка гаварыць — засталася. Што рабіць? Што рабіць? У мясцовай адміністрацыі працаваць хочаце? Ну там арганізацыя ўсякіх-розных мерапрыемстваў, кантроль за дзейнасцю розных партый, грамадскіх аб'яднанняў, газет... Падыходзіць? Пытаеце! Вядома, падыходзіць. Праца ж знаёмая, з людзьмі.

І стаў Аляксандр Васільевіч працаваць, не пакладаючы, так бы мовіць, языка. Працаваў-працаваў, нават мазоль на сваёй працоўнай прыкладзе нацёр, давалася паласкаць ёдзінолам.

Пасада яго яму падабалася: ён зверху — усе пад ім. Загадчык аддзела інфармацыі! Гэй, хто там, збоч!... Псік, увогуле.

Але час, як яму і ўласціва, ішоў далей, і патрабаваліся ўжо іншыя назвы, больш адпаведныя.

Аддзел пераназвалі ў ідэалагічны. І стаў Аляксандр Васільевіч ужо начальнікам ідэалогіі. І была дадзена яму ўлада над малымі гэтымі. Улада пасвіць народы жалезным ідэалагічным кіем.

І ўсё б, можа быць, нічога, але гісторыя гэта адбывалася ў краіне, якой у той час ужо правіў звар'яцелы кіраўнік, прыдбаўшы той хвор яшчэ да свайго прэзідэнцтва. Так бывае: група баяраў, жадаючы большага, правяла (падтрымліваючы скрозь) ужо тады не зусім здаровага чалавека да ўлады, намерваючыся кіраваць самой. Але кіраўнік раптам ачуўся, выйшаў са сваёй псіхпатыі і вырашыў, што калі народ за яго прагаласаваў, то не трэба яму ніякіх павадыроў-дарадцаў. Маўляў, самі з вусамі. І разagnaў усіх, дзякуючы каму ўзвысіўся. А некаторых, найболей свавольных, нават на той свет шукаць сваё шчасце адправіў.

Ну дык вось, прайшло з тых часоў 15 гадоў, і кіраўнік зусім з дуба скочыў: узвёў, напрыклад, свайго сабаку-лабрадора ў генерал-маёры, зрабіў сенатарам любімага скакуна (зрэшты, тут ён быў неарыгінальным), завёў па ўсёй краіне мноства сем'яў (мог,

скажам, падысці да ўпадабанай яму жанчыны і сказаць: імям цы-мутараканскай нашай дзяржавы аб'яўляю цябе сваёй жонкай), а каб народ раптам не замануўся абурацца, перавёў яго, народ гэта значыць, на кантрактную сістэму, ды яшчэ прымусіўшы ўсіх напісаць заявы «па ўласным» з адкрытай датай. А таксама ўвёў усюды, дзе ўводзілася, пасаду начальніка ідэалогіі. Для кантролю за розумамі. А галоўным начальнікам над гэтымі начальнікамі, такім чынам, у горадзе N. быў Аляксандр Васільевіч.

Жылося яму хлебна і соладка. Дзяржаўны чалавек! Кіраўнік «вертыкалі» ўлады! Службовец па адмысловых даручэннях з неабмежаванымі магчымасцямі! Людзі паслухмянымі статкамі заходзілі ў адведзенае ім ідэалагічнае стойла і нават не блялі. А калі і падавалі голас, дык толькі дзеля таго, каб падзківаць. Добры народ трапіўся. Рахманы.

Акрамя кантролю за настроямі думак, займаўся Аляксандр Васільевіч таксама арганізацыйнай выбараў, якія ён асабіста даўно б адмяніў за непатрэбнасцю: бо і так жа зразумела, хто пераможа. Гэта былі не выбары, а казка! Кіраўнік аднойчы (забыўшыся прыняць своечасова транквілізатары) прызнаўся, што яму гэтулькі галасоў і не трэба. Навошта, маўляў, яму 99 адсоткаў, хопіць, скажам, і 91. А таму — выправіць вынік у бок памяншэння. А то вось перад суседзямі нават сорамна. Не павераць жа, што ўсе за яго. Словам, — забяспечце.

І Аляксандр Васільевіч забяспечваў. Рабіў усё, як той казаў, у лепшым выглядзе. Не прычапіцца. Малайчына!

І быў бы ён шчаслівы: пашана, павага, імяны гадзіннік ад кіраўніка, але завёўся ў іх горадзе адзін журналіст. Вось як жучок у куце заводзіцца. І точыць, і точыць, і точыць, і точыць. Няма рады! Хоць як добра ўсё складалася: у Аляксандра Васільевіча — пашана і павага, у мэра — бізнэс, у старшыні мясцовай «ахранкі» — рашэнне жыццёвага пытання ўсіх сваякоў, у начальніка паліцыі — свой наркатрафік...

здолеў нека выкруціцца. І зноў — тое не так, гэта не гэтак...

Так, мяккія сягоння часы, ліберальныя. Гадоў наццаць назад не цырымоніліся б. Прыехалі б уначы: хто тут вораг народа? І ў кутку, на дзесьці гадоў без права перапіскі. А то лепш — да сценкі. Каб ведалі. А то — свабода слова, правы чалавека, дэмакратыя! Распусцілі народ. Зусім распусцілі.

Зверху на Аляксандра Васільевіча душаць: прыкладзіце высілки, колькі ўжо можна... Ён — пнецца, дзьмецца і — чорт пабяры — нічога не выходзіць!

Добра, мы пойдзем іншым шляхам. Дамовіўся з начальнікам калоніі — той выпусціў на пару гадзінак траіх сваіх падапечных, тых, што на добрым рахунку. Сустрэлі яны адвечоркам у пад'ездзе надакучлівага праўдараба — а ў таго, аказваецца, чорны пояс па каратэ, — у юнацтве песціўся, шмат гадоў прайшло, але цяліцы вось памятаюць, памятаюць... Памятаюць, я сказаў!

Словам, замест калоніі адправіліся добрыя дзеці ў лякарню. І галоўнае, вось як крыўдна атрымалася, нічога журналісту не пра'явіш: дзейнічалі ж нелегальна, хоць і з санкцыі.

Што ж рабіць?

Падсылалі чалавека з хабарам — той быў спущаны з прыступак; накіроўвалі адмыслова падрыхтаваную супрацоўніцу — журналіст не павёўся...

Начальства гневаецца, але настойвае: брутальныя метадамі нельга, у нас перыяд лібералізацыі, трэба добра выглядаць у вачах суседзяў, таму — усё павінна быць ціха, неўзаметку...

Лёгка сказаць. Самі б паспрабавалі...

Так у пакутлівай, няроўнай барацьбе прайшло яшчэ паўгода.

І вось у адну страшную прыстрашную ноч прысніўся Аляксандру Васільевічу страшны-прыстрашны сон: быццам ідзе ён па горадзе, і кожны стрэчны мінак жудасна, без слоў, узіраецца ў

яго твар ды моўчкі, з размаху, б'е яго па гэтым самым твары.

Прысніцца ж такое, сапраўды. Ну, нічога, нічога, у наступны раз нам пакажуць іншы сон.

Але сны паўтараліся з кепскай перыядычнасцю кожную ноч. Прачынаўся Аляксандр Васільевіч зусім пабіты, абмацаў ля люстэрка свой твар: ці цэлыя косці? Баліць, не баліць?

Нарэшце, захварэў. Тэрмінова да хірурга! «Гэта вам, наймілы, да стаматолага трэба», — ласкава казаў беласнежны хірург, асабіста да гэтага з Аляксандрам Васільевічам не знаёмы.

Хворы зуб быў выдраны, а журналіст застаўся. І ўсё гэтак жа па начах адбывалася бяскарнае збіванне Аляксандра Васільевіча на ціхіх вуліцах горада.

Ён страціў апетыт, потым — цікавасць да жыцця...

Далей — больш. Стаў патрабаваць ад паліцыі зафіксаваць «цялесныя пашкоджанні», пракрасіцца ў яго сон і затрымаць мінакоў. Затым, пераапрагнуўшыся армейскім афіцэрам, выйшаў на вялікую дарогу — рэгуляваць дарожны рух. Прыставаў да пешаходаў і кіроўцаў, патрабаваў ад іх ведаў асноў дзяржаўнай ідэалогіі.

Спачатку яго паказалі лекарам, затым звелі ў псіханеўралагічнае аддзяленне...

У лякарні Аляксандр Васільевіч карыстаецца ўсеагульнай павагай. Калі ён — сваёй бравай, ваеннай хадой — выкрочвае па чыста вымытым бальнічным калідоры, пацыенты ківаюць у яго бок і нязлосна, з прычыны хваробы, грымаснічаючы, кажуць адзін аднаму: «Начальнік ідэалогіі!» — і весела смяюцца.

Ад стваральнікаў. Пры напісанні гэтага фельетона не пацярпелі ніводны ідэалаг ці дыктатар. Усе супадзенні — выпадковыя. Усе магчымыя здагадкі — на сумленні чытача.

Каралёў натрапіўся на збіванне безадмоўнага мужчынкі. Заступіўся. Навошта здэкавацца з хворага?..

Палёты абедзвюх палак над сабою Каралёў супыніў, ні аднаго з двух вертухаяў не ўдарыў, не абразіў словам.

— Будзеш здыхаць, як гэта мардзвінская шкілеціна, і ніхто не заступіцца, — здэкліва паабяцаў дзясятнік Хведар заступнічку за слабага.

Ці мала чым можа гразіць бяздарнік, пустое. Усчалася б звада, мацак Каралёў раскідаў бы не гэтых двух, а чатырох. Так думаў ён, іначай думалі канвойныя і ахоўныя. На дзялянках Каралёву сталі трапляць тоўстыя сукаваціны-дрэвы, у непрыдатных мясцінах, пілкі-аднаручкі ламаліся, з дзялкі пайсці раней вызначанага не мог, да цяпельца працягнуць рукі нізашта.

Лёгка дасюль норма зацяжэла, перастала выконвацца, адпаведна змянялася пайка. Двойчы ў пахлёбцы траплялі цвікі. Месяц Каралёва кухталілі знеўпрыкметна, выпадкова, потым тычкалі ў адкрытую.

Прайшоў квартал. Матэматык і лётчык Каралёў у куце для ануцаў і мётлаў лічыць не прылётных птахай — крокі ахоўных, галасы атраднікаў. Крычаць, настойваць, трапіць да начальніка не мог, не дазволілі б. Ляжаў сярод трох дахадзягаў, такіх неаднойчы паміноўваў з маркотаю: не жылыцы, тыдзень недадання і холаду не вытрымае самы дужы.

...Каралёў маліўся ўсё жыццё. На двухтыднёвых штоночных допытках у следчых, на збіваннях маліўся ў адкрытую. З яго смяліся — і не прыбілі, не асудзілі да расстрэлу. У адным з сотні магаданскіх лагераў («Сонечны» — такая прыгожая назва найздэканей катойні) Каралёў кожную вольную хвіліну прасіў у Неба і Усюдыснага не працягу жыцця, хлеба і да хлеба — мажлівасці выканаць задуманае. Пабудаваная ў чарыжах ракета, першая ў Савецкім Саюзе, павінна ўплочывацца ў метал, узляцець...

З трох, двух, пяці, аднаго сулежнікаў за нейкі паўмесяц застаўся Каралёў адзін. Ніхто не адказваў на выгалас абясціленца з-пад каптаной і ануцаў. Не ўзнімалася рука зэка, няўзнак адпыхвалася міска з поліўкаю — і праз дзень — два саламяны матрац пуставаў бы. Позна ўвечары мерцвякоў выцягвалі ў агульную траншэю; увесну, восенню і зімою траншэі не былі патрэбныя, мерцвякоў валаклі за агароджу, за ноч след іх прастываў — сабалі, лісіцы і ваўкі радаваліся нетурботнай кармёжцы.

Холад ацінаў Каралёва, накінутыя паверх лахманы не ўтрымлівалі дух. Злічаныя былі яго не дні — гадзіны.

Не здаваўся, не мог. У неба выляталь і думкі — сэрца. Бо-жух-на, не пратэстую супраць Твайго рашэння, Ты Усямоцны, чуеш, я Табе паслужу як ніхто. Выратуй ад гіблых сноў і думкаў, няхай збудзецца воля Твая ў дачынненні мяне, грэшнага.

На адчайна-высокай малітве Каралёва да Бога па баракі ўранку прыспешваў маёр Гаркавы, за ім світа мясцовых НКВСаўцаў. Маёр не давяраў лагерным рапартам, лічыў, на спісе звяраў «Сонечнеўскіх» арыштантаў.

Краіне тэрмінава патрэбна ствараць новыя самалёты, мацаваць савецкія паветраныя сілы.

У 1930 і 1931 гадах ва ўсіх лагерах і турмах расшуквалі ўцалелых вучоных, збройнікаў, канструктараў. У «Сонечны» паспешны маёр прыехаў дарэмна. Не было ні аднаго чалавека з спіску. У апошні барак ісці суправаджэнцы адмаўляліся, правяральніку самому не хацелася, дарэмна вайданіна.

Пунктуаліст маёр Гаркавы пайшоў. Ужо на выхадзе з барака з тхлой кучы лахманаў высунулася рука. Токам працяла маёра. Адкінуў нагою рызмані. Лабасты шкілет заміргаў. Хутчэй для адчэпу спытаў прозвішча.

— Каралёў, — выдыхнуў мясцовы старлей...

— Сяргей Каралёў, — прашыпеў маскоўскі ў цывільным.

У лагернай бальнічцы маскоўскі высокі гасць доктару і начальніку лагера спярша гразіў: не вылечыце лётчыка і вучонага, будзеце самі ў лагеры. Потым

Чакаюць людзі ад'езду па тыдню, месяцу, а ён яшчэ не заявіўся, ужо рвецца ў Еўропу. Яму холадна, баліць. Пакажы ў Магадане хоць аднаго, каму не холадна і не голадна

прасіў, настойваў: як хочна карміце і лячыце, падніміце на ногі Каралёва; ён стане гонарам лётнай акадэміі.

Восень у Сібіры хуткая, кароткая. Зэк Каралёў просіць у лагернага начальства дазволу на выезд з лагера. За зіму ён у «Сонечным» нічога не зробіць, можа памерці; Каралёў удзячны за адраўленне; просіць дазволу адправіць пісьмы родным і ў канструктарскае бюро.

— Што з цябе будзе, не ведаем, але ты ўжо нам агорчыў, — выклікалі ў сэрду ахоўнікі Каралёва.

Ніхто не слухаў пра важнасць навуковых задумаў зэка. Зоне было б лацвей, каб Сяргей Каралёў наогул не ўзнікаўся. З-за аднаго так званага канструктара шуму болей, чым за дзясятка палітычных.

— Выйсце адно. Заўтра паедзеш у Магадан. Не — зазімуеш з намі.

На старой палутарцы трое мужчын ураніцы кранулі па

добра вядомай мала замеценай дарозе. Шафёр і канвойнік у кабіне газончыка, Сяргей Каралёў у кузаве.

Шаснаццаціградусны мароз і хуткая добрая дарога сагравалі зэка Каралёва. Укрываўся лахманамі паддзёвак і кажухом, ногі ў валёнках дубелі, дыханне ад павышанага марозу ледзяніла вусны, а сам радаваўся. Яны паспеюць у Магадан на карабель. Праз тыдзень ён будзе ў Маскве.

Два супынікі дабітага грузавічка трывожылі нямоцна.

Хто не дагледзеў і што не дагледзеў, шафёр не ведаў. Бензін у баку яшчэ быў, а матор заглух па-сапраўднаму. Тры лагернікі «Сонечнага» праехалі дзевяноста шэсць кіламетраў, амаль усю дарогу, засталася сем. Кінуць машыну — расстрэл, ісці пехатою — замерзнуць, гойсае жывая смерць, ваўкі, заставацца ў грузавічку, чакаць заўтрашняй

сустрэчнай — наўрад ці выцерпяць ноч, замерзнуць.

Каралёў доўга прасіўся, запэўніваў, паказваў выклік у Маскву за подпісам намесніка наркама, гразіўся, абяцаўся. Нарэшце даў распіску: прыйдзе — адразу з'явіцца да каменданта, любога магаданскага міліцыянера, стане на ўлік.

— Куды ўцячэш ад бяскрайнасці і марозу. Каб хацеў, нікуды з тапанкі не збочыш, — у каторы раз запэўніваў удзячны зэк Каралёў канвойнага сяжанта.

Тут, у бязмежы холаду і далаў, аднастайнасці ватнага неба спадзявацца хоць на што не было як. Мароз, сівое невыразнае поле, лес, узветрыкі. Губы не шавеляцца, вочы не хочуць і не могуць глядзець. Халадэча расце.

Бог і мама на вуснах і ў мазгах зэка Каралёва, Бог і мама.

Пачаў паўзці. Каціўся.

Нечаканае цяпло ў згаладнелы страўнік, нутро, ва ўсё цела не абрадала. Прыйшла смерць, сагравае. Цяпершчына нікога

не адпраўляе Туды без надзеі цяпла.

Спужаўся. Здасіся цяглу і радасці нешавялення — здохнеш. Сібірская глухая снежная ноч знішчыць цела.

...Ужо не поўз, апіраўся на ламезіну, ішоў... Шыбаў не чалавек, кульгачыла на паўзвар'яцелае страшыдла.

Божухна, невымерная Твая шчодрасць. Заблізілася кантрольная будка для ахоўнікаў і стражнікаў, услончык унутры, акраец хлеба на ўслоне.

Хто паміраў і апошнюю нарыхтобу выклаў з-за пазухі на ўслон, Сяргей Каралёў ніколі не ўведае...

Зноў кльпаў на нервах і хлебе. Раз грызьяне, пяць разоў ступіць, аддыхаецца, грызьяне, ступіць...

Чым больш чалавек уведае, тым большыя ў яго межы добра, граху, няведання; чым упарцей кльбаў зэк Каралёў, тым бліжэй гукі.

Міраж. Быў ужо адзін. Чаму заяўляліся міражы...

Тое быў не міраж. Прыземлены далёкі Магадан заўзбіскваў вогнікамі, далёкія павабна смяліся, кпілі, звалі.

Не ўцяклі.

У крайніх хатах Магадана ўпрыцемку ўбачылі страхопудзіну, уцякач кульгачыў на двух палках. Не распыгвалі, прытулку не далі. Адразу ўподручкі і да міліцыянера.

— Гарыць? Чаго было перціся такую даль, — канвойны ў кажуху разглядвае паведамленне-выклік зэка Каралёва. Не верыць роспісу самога намесніка наркама. — За падробку такога подпісу расстрэл на месцы.

— Старшына, расстраляць паспееце. Вядзіце да афіцэраў, — падганяе зэк.

— З кім яшчэ хочаш ведацца? — лагодніць той.

— З зоркамі.

— Каралёў, не загінай. Вар'ят ці што.

Даказваўся Каралёў многім, паказваў выклік з высокім подпісам, гразіўся, прасіўся, плакаў... і павялі знясленца ўранку да самой прыстані.

Таўкатнеча, бойкі, даўкі. І вось з'явілася яшчэ адна

пясчынка, каторая будзе выць, прасіцца: вазьміце на карабель. Ды хто кропля такая ў гэтым моры. Чакаюць людзі ад'езду па тыдню, месяцу, а ён яшчэ не заявіўся, ужо рвецца ў Еўропу. Яму холадна, баліць. Пакажы ў Магадане хоць аднаго, каму не холадна і не голадна.

Абодвух міліцыянераў з худзенем-зэкам абмацокалі і прапусцілі. Каб Каралёў пачуў: праз гадзіну адыходзіць апошні параход на мацярык. Ні аднаго вольнага месца на перапоўненым «Ярмаку» няма, на адно просяцца чатыры выязныя, не везці ж народ на палубе.

— Мяне чакаюць ракеты і зоркі, — спрабуе доказніць ачунялы накормлены зэк.

— Таму і не магу цябе ўзяць, — не ставала камандзіру яшчэ вар'ятаў.

Зіму ў Магадане ён не перажыве, яго не дачакаецца Масква, стагнаў Сяргей Каралёў у шпітальнай цеснаце. Двойчы выратавала яго нябесная сіла, болей не сіліць. Значыць, яго такая доля. Не стану, Божухна, назаліцца Табе просьбамі. Ад наканавання не схаваецца.

Праз дзясць дзён у Магадан прыйшла навіна: перапоўнены «Ярмак» замёрз. Не выратаваўся ад марозу ніводзін чалавек...

...Новыя адчуванні запаўняюць мэнэса Ігара Бадановіча.

— Я дудка, свісток, арган. Баюся шмат выказаць, каб не прынесці вам зашкоды.

— Усім не кажы, толькі здатнаму прыняць, адпаведна пераўвасобіцца. Прытчы і сітуацыі падказваюць, не навязваюць. Сам ідзі, уразумвай. Прытча кожнаму пад яго розум. — Сяргей Каралёў пазіраў на беларуса, злаваў і прыемніўся. Сяргею Каралёву горка.

Людзі не ўсведамляюць, што жывуць у святле думак, спадзяванняў і рашэнняў, потым толькі дзеянняў. Вельмі многія ўключваюць глудзі пасля справы.

— Урэж навекі, будзеш побліз труны — і не карыся смерці. Не здавайся.

Агаламшаны пачутым Бадановіч не мае сілы казаць хоць што. Пазірае на ўпацелы твар субяседніка, не можа суняць дрыжыкі. На грудзях мурашкі.

— Не ведаю, Сяргей Паўлавіч, за што мацней вам сардэчніць — дапамогу, грошы, за аповед аб перажытым... — Задумваецца. — Таму ваша машына супыняецца поруч храмаў на дарозе, шапку знімаеце.

Каралёву прыемна, настаўніца Груздзёўская прыезд выдатна запамятала, нават прыпынкі ўзбліз сабора.

— Ты некалькі разоў узгадваеш Бога, правільна робіш. Трэба рабіць па-Божаю... Пра сустрэчу і пачутае — нікому ні слова. Нэлі Леанідаўне і маме паклоны.

У прыёмнай Каралёва сабралася народу. Быў ваенны з тоўстымі зоркамі на пагонах. Пры з'яўленні Каралёва ўсе ўсталі. Нечакана для ўсіх Сяргей Каралёў уголас напамінае маладому далёкаму гасцю, каб заўтра пазваніў. Мажліва зноў давядзецца сустрэцца.

Ігар Бадановіч не выходзіў з канструктарскага бюро аўтамабіляў — ляцеў. Вытрапчалася душа. Цяпер, верыў, пойдзе ўсё на лад. Не ад вераёмнай дапамогі, ад уведанага з Патаемня.

▶ АПОВЕД

ДЗЕ ХОБЫ, ТАМ І БІЗНЕС

Стас ІЛЬІН

Кішыць рыбай уладны Атлантычны акіян, гэтак жа, як амерыканскае жыццё кішыць рознымі дзівацтвамі. Адно дзівацтва такое, што ўсе забавы ў Амерыцы проста ці ўскосна, але звязаныя з паяданнем ежы. У такіх умовах арганізаваны паляўнічы і рыбалоўны турызм. Ён раскручваецца па тых жа законах маркетынгу і рынкавых адносін, як кожны іншы бізнес у капкраіне.

Адпаведна, жаданне кліента — закон, і любую нашу прыхамаць або забытую дзіцячую мару спрытныя бізнесмены гатовыя без парэчання ўвасабляць у жыццё хоць кожны дзень, абы слухаць шэлект кўпюр, што вандроўцы з вашай кішэні ў іх пухлы капшук. Ну, а калі шаласяцець вам няма чым, дык мары вашы нікому, акрамя вас, і не цікавыя.

Ад нашага малога астраўка толькі адхлынуў дзіцячы турыстычны сезон, а кішэні ўсіх мясцовых рабацяг запойніліся за гэтыя тры месяцы прыемным папярковым шэлектам. Дык кожны і пачаў сублімаваць гэты шэлект у рэалізацыю сваіх таемных жаданняў. Я ўжо даўно хацеў парыбачыць не з берагу, а непасрэдна ў акіяне. Праглядзеўшы ўсе магчымыя прапановы прыватных чартарных лодак, я ацаніў свае магчымасці ў 50 у.е. І спыніўся на шасцігадзінным круізе на луфара і камбалу з адплышчём ад берагу не далей, чым сем кіламетраў. Пасля, вядома, зразумеў, што паскупіўся, і трэба было браць дзесяцігадзінны — на страйпера. Тады б мяне аддзяляла ад берагу прыкладна кіламетраў 50, але і заплаціць давалося б у два разы болей.

Сярод мясцовага беларускага насельніцтва знайшлося яшчэ трое летуценнікаў, гатовых патраціць палавіну свайго выходнага дня на штохвіліннае выкідванне на вецер магічнай сумы ў 13 цэнтаў з кармы цеплахода за сем кіламетраў ад берагу. Прынамсі, у выпадку нулявога ўлову менавіта так і глядзяць на падобныя круізы людзі, абякаваючы да рыбалкі. Таму хатнія стэрэатыпы пра тое, што культурныя рыбакі на Захадзе сумленна адпускаюць злоўленую рыбу і рыбачаць толькі з-за асалоды ад самога працэсу, мусіць, да гэтага самага Захаду так і не дайшлі. Адпускаюць тут тое, за што можна атрымаць штраф, ды і то не заўсёды. Карыслівыя амерыканцы вельмі баяцца траціць попусту час, таму прыносяць дамоў усё, што заўгодна, абы не сарамацицца перад суседзямі. Мы таксама настроіліся браць усё падрад, таму што наперад запрасілі паўгораду на юшку.

Калі мы ранкам набліжаліся да пірса, які хаваўся ў тумане,

было прынята рашэнне без рыбы дамоў не вяртацца, і «калі што» — купіць яе, свежавылаўленую, у рыбнай лаўцы на тым жа пірсе.

Ахвотных парыбачыць у той дзень было не густа. Разам з намі набралася чалавек пятнаццаць, сярод іх адзін стары, які ледзь падняўся на борт, але быў настроены ваяўніча. Толькі хто-небудзь пытаўся: «Колькі часу?», стары адказаў гучна з усмешкай: «Самы час злавіць вялікую рыбу!». Таксама неазумела, якім ветрам занесла да нас на судна некалькі маладых параў, яўна настроеных не рыбачыць, а проста правесці час удваіх, назіраючы, як падскокваць з вады дэльфіны. Самым апошнім на борт зайшоў суровы афраамерыканец, трымаючы ў руцэ доўгі чорны футляр з надпісам BAZUKA. Ён быў адзіны, хто

Карыслівыя амерыканцы вельмі баяцца траціць попусту час, таму прыносяць дамоў усё, што заўгодна, абы не сарамацицца перад суседзямі

прышоў са сваёй вудай. Відаць, з гэтай прычыны глядзеў на ўсіх звысоку, пыхліва расчыхляючы сваю «базуку».

Наш цеплаход з рамантычнай назвай «Зорнае Святло» даволі доўга плыў па заліву ўдоўж вострава, абмінаючы ўсе масты, і нарэшце выйшаў у адкрыты акіян. Там ён істотна прыбавіў хуткасці, і праз некалькі хвілін многія даведліся, што хварэюць марской хваробай. Ніхто, праўда, адкрыта ў гэтым не прызнаўся, але глядзячы на бледныя скрыўленыя фізіяноміі, усё было зразумела і без слоў.

Каманда нашага «лайнера» складалася з капітана і двух памочнікаў, якія наразалі нажыўку, выдавалі вудзільны, арэнда якіх каштавала 5 у.е. за штуку, дапамагалі распутаць леску,

а таксама маглі даць кароткі майстар-клас тым, хто рыбачыў упершыню. Адзін з іх быў падобным да гогалеўскага казака. Выпучыўшы свой велізарны жывот, ён моўчкі прагульваўся па палубе, мармычучы нешта ў вусы, з-пад якіх увесь час тырчала цыгарэта. Відаць, раней ён быў адчайным «марскім воўкам», а цяпер, на пенсіі, падпрацоўваў тут. Ён па-майстарску разбіраў рыбу на філе двума рухамі, адточанымі гадамі, і мы, абступіўшы яго кругам, моўчкі назіралі за гэтым магічным працэсам.

Пакуль мы плылі, гэты мужычок сабраў з усіх жадаючых па 3 у.е. у банк, які ў канцы рабалкі павінен быў атрымаць той, хто зловіць самую вялікую рыбу.

Праплыўшы некалькі міль, наш цеплаход спыніўся, і быццам вялізны павук, пускаў у недры акіяну павуціну з нашых лесак.

За нашы кроўныя 5 у.е. нам выдалі даволі цвёрдыя бартавыя вудзільны даўжынёй каля двух метраў з проста інерцыйнай шпуляй і прымацаванымі двума кручкамі, прывязанымі на адлегласці дзесяці сантыметраў адзін ад аднаго. Вочы многіх запойніў салодкі туман ад прадчування, як толькі яны ўявілі адразу двух важкіх луфароў на вудзільне. Тыя ж памочнікі паралілі, што трымаць вудзільна трэба колцамі ўверх і адпаведна левай рукой, а шпулю круціць — правай. Калі шчыра, мая левая рука была да гэтага не падрыхтавана, і таму ў апошняю гадзіну гатовая была без майго ведама шпурнуць на дакучнае вудзільна ў акіян. У такім выпадку кішэня нашага пузатага «казака» папоўніўся б яшчэ на 20 у.е.

Плынь у гэты дзень была даволі хуткая, таму ўсім даводзілася вудзіць з аднаго борту або з кармы, каб леску не зацягнула пад «Зорнае Святло». Праз такі натоўп вудзільнаў і рыбакоў абстаноўка ў першыя хвіліны была вельмі напружаная: то нехта чапляўся сваім кручком за леску другога, то ў час бадзёрай падсечкі дзядуля-гумарыст лупануў вудзільнам па старэчай лысіне, то нехта зачэпіў локцем і перавярнуў у ваду кантэйнер з нажыўкай, аблегчыўшы рыбе здабыванне ежы. Як высветлілася, луфар актыўна прамышляе канібалізм, таму ў якасці нажыўкі мы выкарыстоўвалі парэзаныя кускі філе таго ж луфара.

Што датычыць вудзільнаў, дык мы былі крыху здзіўленыя, калі ўбачылі, што кручкі былі проста прывязаныя да лескі, бо працывалі перад гэтым у Інтэрнэце, што лавіць луфара трэба толькі на металічны павадок. Луфар — рыба драпежная з вельмі вострымі зубамі, і згодна з аповедамі блогераў-рыбаловаў можа запроста адкусіць палец. І ў той жа час, за шэсць гадзін рыбалкі не здарылася выпадку, каб некаму перакусіла леску. Можа, гэта адносіцца толькі да буйных рыбін, памерам па два-тры кілаграмы, якіх ловяць на ўбярэжжы паўночнай, у якім-небудзь Мантоку... Мы лавілі, у прыныце, дробязь, не даўжэй за чатырнаццаць дзюймаў. Затое па актыўнасці паводзінаў гэтая дробязь не ўступае нават акулам, таму працэс лоўлі ўсё роўна быў вельмі захапляльным.

Наш цеплаход рабіў стаянкі па паўгадзіны, пасля прапльваў некалькі міляў і зноў спыняўся. У часе першай стаянкі я злавіў камбалу; убачыўшы яе, малады памочнік рвануў да мяне з рулеткай, але тут жа ў мой локаць упёрся жывот нашага сівога «марскога воўка». Ён прыкінуў сваім вокамерам, які, па яго словах, лепш за любую

рулетку, што тут усяго дванаццаць дзюймаў замест патрэбных васьмнаццаці, і мая першая рыбіна адправілася назад у акіян.

А ў гэты час народ поўным ходам цягаў луфароў, для якіх згодна з законам штату Нью-Джэрсі не было абмежаванняў у памерах. Як толькі нехта даставаў, адзін з памочнікаў адразу выкрываў гэтую навіну.

У час адной удалай стаянкі гаворыць бедалагу даводзілася вельмі хутка, што рабіла яго падобным да аўкцыяністаў у самы напружаны момант гандлю.

— Злева два, адзін ззаду, зноў адзін злева, падвойны наперадзе, яшчэ падвойны? Два падвойныя спераду, акула справа, яшчэ адзін справа, наперадзе зноў падвойны... — сыпалася з яго вуснаў.

Рыбу кідалі ў белыя пластыкавыя вёдры, якія, напоўненыя ўжо марскою вадой, выдавалі ў самым пачатку разам з вудзільнамі. У выніку пасля апошняй стаянкі з кожнага ядра чулася такое прыемнае, лагоднае плёсканне. Луфары былі ва ўсіх.

Адзін раз на мой кручок паквапілася дробная пячаная акула, якая пасля фота-сесіі ва ўсіх ракурсх была таксама адпушчана.

А вось стары ўсім на здзіўленне доўга змагаўся, але ўсё ж перамог уікфіша (weakfish). Выглядае гэтая рыба таксама, як луфар, але большая і не такой афарбоўкі. Луфар смела апраўдвае сваю арыгінальную назву bluefish, і колер у яго ярка-блакітны, а weakfish (літаральны пераклад — «рыбаслабак») больш серабрысты і ў цёмную крапінку. У нашым выпадку гэтая рыба аказалася зусім не «слабаком». Дзякуючы ёй дзядуля і сараўф Банк. Яго «ўікфіш» аказаўся самым буйным уловам.

Калі плылі назад, добра стомлены «марскі воўк» усім парэзаў іх улоў на філе, каб можна было адразу кідаць яго на патэльнію. Астатнія ён выкідаў за борт, з-за чаго ўсю зваротную дарогу цеплаход доўгім густым шлейфам суправаджала чародка чаек. Настроіўшыся выключна на юху, мы ад тых паслугаў адмовіліся і моўчкі дапівалі каву, елі бутэрброды. Дома палічылі ўлоў: 24 луфары на чатырох.

Шмат гэта ці мала, не буду казаць, ведаю толькі адно — юшка атрымалася выдатная!

P.S. (З ліставання бабулі-чытача і ўнука-аўтара)

«Стась, што гэта: стэнды з донатамі, гіросы... сквотер, сталкер, сквот, рэп-чтец... Чытальнік? Ён гаворыць рэчыгатывам. Рэчытальнік? Я не знайшла адпаведнае слова. Назад увесь тэкст не ганяй, толькі напішы заўвагі.

У будучым набірай без тлустых словаў, папярковыя кнігі друкуюць раўнамернымі шрыфтамі. Думай над стылем, прымай перад сабою ва ўяўленні чытача, палюбі яго, бо гэта самы важны чалавек у пісьменніка, сябра або апанент. З тваёй згоды, я аддам апавяданні ў друк».

«11.01.2012.

З Богам, баба Дануся.

Напішы некалькі словаў пра сябе...»

23 (15)

ПАЛІЦА

▶ АГЛЯД

«ВЫЙСЦЕ ўНУТРЫ»

ЛеГал

З самага зачыну дзённікавых згадак «Лісты абляцелья» Алесь Жука нечакана абдало мяне азонным свежаком: «Часта так у прыродзе задумана — у час цвіцення дажджы і холад. Каб вучылася выжываць будучае жыццё, якое яшчэ хоча толькі пачацца? Зараз бы дзе ў лес, у напаленую хату, быць аднаму, пісаць ці чытаць, глядзець праз акно на дождж і ад гэтага быць шчаслівым»...

А ў нас жыццё застыла ў спякотным марыве... Літаратары ў прысненых гамаках закалыхваюць свае мляўкія мрой... А тое, што напісана імі ў гэты час, якраз цяпер падаецца чытачу ў свежых перыядычных выданнях. Пагартышы 58 нумар часопіса «Дзеяслоў», заўважаеш гэтую інерцыю маральна-духоўнага жыцця беларускага грамадства, а ў лепшым выпадку яе ўнутранае пераасэнсаванне. Тое, што нязменна і заповолена, як рачная плынь, стаіць у нас штодзённа перад вачыма, мае свае працягі з нумара ў нумар. Гэта наша спрадвечная нацыянальная гісторыя, праўдзівасць якой мы не даём рады ўпісаць у нашы сучасныя аналіз, і — нашы надзённыя праявы жыцця, якія, на жаль, мала ўплываюць на стан і змену палітычнага ладу, узаконенага і ўзурпаванага жалезнымі рычагамі дзяржаўнага кіравання...

Што застаецца? Або разважаць над нязбытным і пераўладкоўваць яго знутры або выношаць новыя ідэі і планы выхаду з застоўнай сітуацыі метадам наладжвання вонкавых сувязяў. Блізкія сваімі высновамі да акрэсленага мною вызначэння і дзве выдрукаваныя ў часопісе апавесці, якія выпавядаюць падобныя прыкметы дзеяння. «Зялёны дуб» — гэта твор Паўла Ляхновіча, напісаны ў звыклым традыцыйным стылі дэбортнай беларускай класікі: прырода, людзі, прыгоды, учынкі, падтэставая а то і наўпроставая маральная выснова... Дзея адбываецца ў сучасных адраджэнскіх варунках. Археалогія, раскопкі, міліцыя, трагедыя... Усё як бы знаёма і не нова. Пакуль аўтар не выводзіць галоўнага героя за межы дазvoleнага, а менавіта — на небяспечны шлях нацыяналістычнага змагарства, і не на словах, а на справе (на падпольнай падрыхтоўцы да яе). Тут і валюта, і ананімнасць, і нечаканы трагедычны купалаўскі сюжэт, які разгортваецца ў галаве героя на дзясятых паверсе былога маскоўскага аднайменнага гатэля... Апавесць чытальна і, як мастацкая рэч, вартая ўвагі.

Другая апавесць — «Lapido» Алесь Паплаўскага — выстраена абсалютна ў іншым стылі і, калі не новая па форме, то ва ўсякім разе выбітная з шэрагу сучаснай нацыянальнай прозы. Гэта ўнутраны дыялог героя з самім сабою — таго, якім ён ёсць насамрэч, і таго, якім ён быць хацеў бы... Можна казаць і пра аўтарскую спробу экзістэнцыі,

і пра псіхалогію і пэўныя прэтэнзіі на інтэлектуальнасць. Пошукі чалавека ўнутры самога чалавека, не зважаючы на змену яго вонкавага стану і таго асяроддзя. Для нашай краіны сітуацыя пазнавальная, і прыстойны выхад з яе адзін — уласная фізічная (але не духоўная) дэпартацыя. Гэтак як у апавесці А. Паплаўскага. Звычайны памяркоўны беларус выпадкова трапляе ў апазіцыйны пераплёт і сам апынаецца на кручку ў органаў дзяржаўна-пэўнага. Яго «падвешваюць» і «шыюць артыкулы»... Герой збягае за мяжу. У Чэхію, дзе ў 1967-м у Празе жорстка распраўляўся з вулічнымі паўстанцамі яго малады бацька-танкіст... І вось менавіта тут беларус пачынае апазіцыяніраваць сабе ранейшаму, электаральна-памяркоўнаму. Развагі, пошукі, медытацыі, поўная пераацэнка і пераасэнсаванне свайго былога духоўнага складніка... Твор псіхалагічна блізкі да выдрукаванай у 54 нумары «Дзеяслова» апавесці Макса Шчурна «Аўтсайдэр» (таксама, дарэчы, былога берасцейца, а цяпер пражаніна).

Новы «Дзеяслоў» цалкам аддадзены вершаванай творчасці нашых дзяўчат і жанчын. Адкрываецца часопіс **цыклам «Забутыя словы» Людмілы Рублеўскай**. Вершы добрыя, хоць часам і прыкладныя і сям-там заўважна, як набытае прафесійнае майстэрства паўстае над нерукатворнасцю. «Бронзавы сны», як і «сны фараонаў» у творах Л. Рублеўскай, можна сказаць, беспрабудна-нязводныя. Тэматыка такіх вершаў запатрабаваная і пакуль яшчэ выйгрышная. Таму можна толькі вітаць падобны творчы пазытыў і заўважны ўдачы.

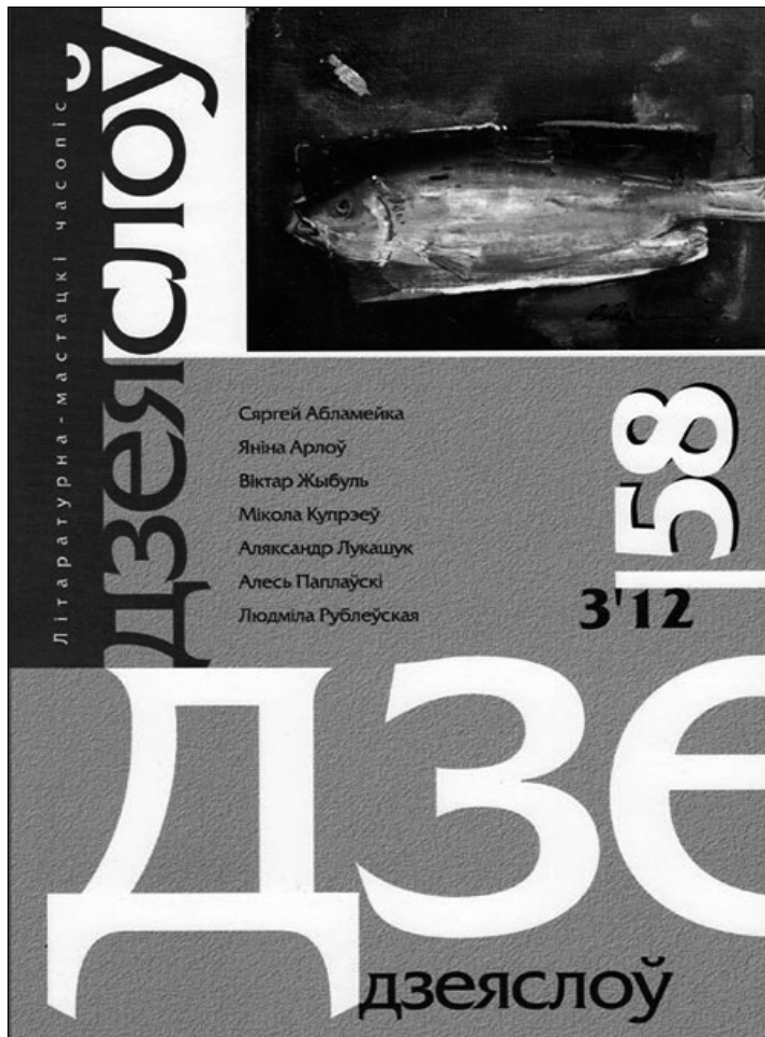
Іна Снарская жыве ва Украіне. Яе нізка «Ад сэрца да сэрца — дарога...» вызначаецца глыбокай жаночай душэўнасцю і лірычнай жарстлівасцю. Адчуваецца ў яе вершах і фальклорны нацыянальны пачатак. Але не абыходзіцца і без праяў неўсвядомленай парывістасці і пачуццёвага хаосу, якія ў некаторых месцах разбураюць агульнае паэтычнае ўражанне.

Адна з найбольш адметных і глыбокіх падборак вершаў — «Голас крыві» Вікі Трэнас. Адчуваецца творчы рост паэтки, якая яшчэ нядаўна запаміналася слухачам найбольш свістам са сцэны, чым мастацкім узроўнем чытанага. І рост гэты ўглыб (у сябе), а не ўшыр (на публіку), заўважны разам з філасофскім асэнсаваннем жыцця, цвярозым поглядам на рэчы, людзей і час...

Ды не знаеш: ці ў вырай вярнуцца, Ці з віра напіцца, Ці жвірам насыпацца. Перабіраеш горы драбніцаў. Гора драбніца.

Падборка Вікі, мабыць, самая малая па аб'ёму, але найбольш важкая па змесце. І гэта таксама кажа пра многае. Назоў агляду — цытата з яе верша.

Таленавітая і цікавая як паэтка Ганна Аўчыніківа. У яе нізцы «Кропля бурштыну» ёсць сваё ўнутранае святло, няяснае, але тым і прывабнае... Аднак хапае і выпадковых алагічных і эмацыйных выкідаў энергіі. Што ж, па жывём і праз пэўны час пабачым,

«як спяць у вірах адбіткі збавення і веры» паэтки з Горадні.

Прыемна, што слабая палова нашай літаратуры, у прыватнасці, паэзіі, стала мужней і мацней — думаць глыбей і высноўваць аддаленей. У гэтым кантэксце і нізка Ганны Новік («Закаханы вандропнік») паддалася мне найбольш уражлівай з усяго мною прачытанага.

Запомніліся асобныя строфы маладой, але песімістычнай Веранікі Кашкан з яе запамінальна азагалюленай нізкі «Не пакідай мяне, голас!».

Ну і нарэшце вартая вяртання і напаміну Любоў Турбіна (цяпер масквічка), вершы розных гадоў якой («У вечнасць пасланне») адмыслова пераклалі Л. Сільнова, С. Сыс і Г. Дубянецкая.

Што да іншых публікацый, то сярод іх ёсць цікавыя, як для чытанця, так і для роздому. Большыя з іх даволі будзённыя, пазнавальныя і нават сям-там казённыя. Яны выяўлены з пекла і пекнаты нашага зусім нядаўняга жыцця. Сённяшнія аўтары аказаліся вельмі дакладнымі індэкатарамі дня ўчарашняга. Ці то пішуць яны пра свае ўласныя дзеі і ўчынкі, ці то пра чужыя, ці то яны інфармуюць нас, ці то спавядаюцца, ці то наракаюць на лёс, ці то звяртаюцца да сумлення або аточваюцца сумненнямі... Аляксандр Лукашук піша партрэтную эсэістыку (тонкую, празрыстую, іранічную, у нечым блізкую да стылю У. Арлова), якая неўпрыкмет зацягвае і хмеліць... Аднак, працверзеўшы пасля чытання, не-не, ды і развядзецца рукамі, прачытаўшы, скажам, «эпілог» да выдрукаваных у часопісе заўчасных успамінаў «Зкімбы — зімбы»: бо навошта ж аўтару было гарод гарадзіць з зашыфроўкай герояў, калі напрыканцы іх ініцыялы расшыфроўваюцца немаведама з якой прычыны...

Алесь Усеня нанёс мне, чытачу, аж пятнаццаць нажавых ранаў, роўна столькі, колькі нанёс беднаму парсючку, перад забіццём якога ён кляўся, што ў яго не хапае духу нават муху прыхлопнуць... Гэта я пра завяршальны яго цыкл успамінаў «Мой лістапад...». Па вялікім рахунку, вельмі цікавае чытанне і напісана з талентам... каб жа не парсючок той... шкада мне яго... «Жадаць чалавеку смерці можна не толькі ад лютой нянавісці, але і ад вялікай любові...» — піша аўтар у іншым месцы. Дык то ж чалавеку. А парсючок то ў чым вінаваты?!.

Маладыя дзяўчаты Анастасія Грук і Яўгенія Руль, якія выступілі з кароткімі апаведані ў рубрыцы «дэют», пішуць пакуль наўна і відорысна. Але нешта ў іх ёсць, нешта ім муляе на ўсходзе іх жыцця, значыць, па часе з'явіцца і па-сапраўднаму мастацкія праявы тых «нацёртых мазалёў» на нявінныя душы... Яўгенія піша: «Ніхто не сумняваўся ў праўдзівасці сваіх думак». А вось гэта дарма. Мастак павінен падвргаць сумненню нават уласнае сумленне... Спадзяюся, і гэта прыйдзе. Удачы дзяўчатам!

Ніл Гілевіч працягвае публікацыю выбраных старонок з дзённікаў («Год дзве тысячы першы»). Як і ранейшыя запісы, тэксты інфармацыйныя, роздунныя, сямейныя, афіцыйныя, у меру суб'ектыўныя, сёе-тое, думаю, у сяго-таго будзе напрошвацца на палеміку...

Найбольш упадабаныя мною, зробленыя па-мастацку, літаратурныя дзённікавыя гадкі Алесь Жука, чытаюць з якіх я і пачаў гэты агляд. Мог бы працягваць яшчэ што, ды аб'ём не дазваляе. Будзем чакаць працягу.

Кастусь Цвірка ў сваім стылі апісвае цяперашні побыт роднай радавой вёскі на Старадарожчыне. Тут і жывыя людзі, і іх мова, звычкі, традыцыі, духоў-

ныя ўзвышэнні і паўсядзённыя прыніжэнні... Зацягвае...

Шмат матэрыялаў выдрукавана да юбілею Міколы Купрэва (успаміны блізкіх людзей, архіўныя фотаздымкі і захаванае яго сынам невядомае апавяданне). Пастараліся дзеля гэтай годнай публікацыі Ц. Чарнякевіч і аўтар гэтага опуса.

Сяргей Абламейка («Палац акном у восень») спрабуе падаць свой погляд на гісторыю Беларусі і беларускай праваслаўнай царквы, а таксама на Унію ды іншыя дзеі, даты і пазнакі старадаўняй і сучаснай беларушчыны. «Я не рускі, не праваслаўны, не брат суседзям, не казак, не купаюся ў палонцы на Вадохрышча і г.д. Я люблю рэшткі еўрапейскага ў Беларусі, якія наш народ цяпер актыўна знішчае...» — піша аўтар. Яму нельга не верыць і не адчуваць яго болю.

Наша дзіцячая казачніца Алена Масла гутарыць са шведскай перакладчыцай і крытыкам дзіцячай літаратуры Янінай Арлоў. Раю пачытаць. Нязмушаная, даведчаная інфармацыя ад дасведчаных людзей для ўсіх зацікаўленых актуальнай тэмай — выхаваннем новага пакалення.

Валер Прычынец гутарыць з паэтам Віктарам Жыбулем. Аснова гаворкі — праблемы сучаснай літаратуры і самога Жыбуля ў прыватнасці, асабістае жыццё якога тут таксама фігуруе... Канечне, тут больш прадстаўленне паэта на публіку, чым прадстаўленне паэтам свай абазнанасці ў запатрабаваных гэтай публікі. Асоба навыраст...

Напрыканцы часопіса чарговая гутарка Кацярыны Безмацэрных з сям'ёй маладых мастакоў Глебам і Веранікай Герасімавымі. Артыкул «Галоўная вуліца Мінска» вядомага пісьменніка і дакументаліста Леаніда Маркава. Рэч вядзецца пра сталічную вуліцу Савецкую (былую Захар'еўскую). Прывабляюць у артыкуле вельмі цікавыя і невядомыя архіўныя дакументы ды і сам, цягам азнамялення набыты, аўтарскі досвед. Прынамсі, гэта ўсяго толькі прадмова да новай кнігі.

Малады крытык Дзяніс Марціновіч разважае над творчымі і надзённымі праблемамі Беларускага акадэмічнага музычнага тэатра ў сваім даволі аб'ёмным і аргументаваным артыкуле «Музычны тэатр. Час адраджэння?»

Ала Петрушкевіч піша пра ўзаемасувязі і пераклічку лёсаў дзвюх выбітных паэтаў Беларусі Ларысы Геніюш і Наталлі Арсеневы.

Тамара Кароткая рэзка крытыкуе энцыклапедыю «Максім Багдановіч» («Аспярожна: псеўдаэнцыклапедыя!»), выдана ў 2011 годзе. Як аказалася, для гэтага ёсць процьма падстаў.

Юрась Пацюпа — наадварот — ухвальна паставіўся да выхаду ў свет «Вялікага слоўніка беларускай мовы», складзенага Ф. Піскуновым, дарэчы натуралістам, а па адукацыі хімікам («Адна галава добра, а дзве лепш...»). Наклад слоўніка: 20 асобнікаў. Не паспеў з'явіцца, а ўжо — рарытэт!

Уладзіслаў Ахроменка ў рубрыцы «Практыкум» прапанаваў расповед «Як артысты «Харошак» танчылі для сына белгвардзейскага палкоўніка». Намешана ўсяго, але ўсё чытальна. З вычуваннем стылю, часу і гумару. Па такой спякоце і смех не грэх. Гэтка ва аглабелыя ад Ахроменкі на развітанне з чарговым нумарам «Дзеяслова». То і добра. Да новай сустрэчы!

▶ ВИДАННІ

КНИГА ВІТА-ЖЫЦЦЯ

«Слоўнік Свабоды: ХХ стагоддзе ў беларускай мове. Слова на дзень для памяці і роздуму» — так гучыць поўная назва кнігі, якая ўвядзе ў гісторыю беларускай літаратуры, беларускай эсэістыкі і беларускай мовы як «Слоўнік Свабоды».

Гэты зборнік выдадзены да 10-годдзя кніжнай серыі «Бібліятэка Свабоды», якую запачаткавала і паспяхова выдае беларуская служба «Радыё Свабода». Кнігу склалі 380 эсэ пра беларускія словы. На прэзентацыі зборніка Уладзімір Арлоў, адзін з ягоных аўтараў, зазначыў, што «некаторыя літаратары паспрабавалі сябе ўпершыню ў якасці эсэіста».

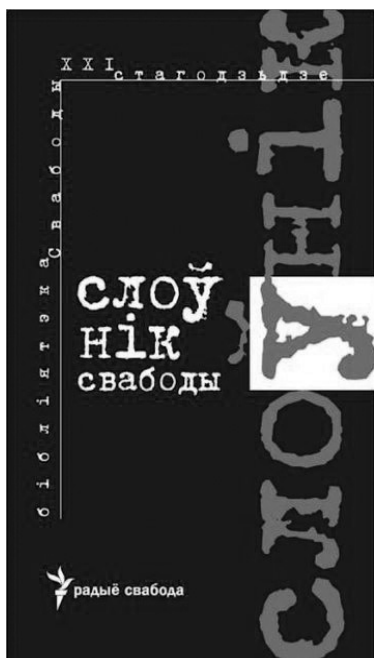
Эсэістаў — 36. Сярод іх Рыгор Барадулін, Анатоль Вярцінскі, Ігар Бабкоў, Сяргей Дубавец, Леанід Галубовіч, Ян Максімоў, Вінцэсь Мудроў, Міхась Скобла, Алена Ціхановіч... Сяргук Сокалаў-Воюш стаў самым актыўным аўтарам Слоўніка — на ягоным рахунку 71 слова!

Перад намі некалькі слоўнікаў пад адной вокладкай: этымалагічны, тлумачальны, слоўнік сінонімаў, слоўнік запазычванняў і слоўнік неалагізмаў, дыялектны слоўнік... Акрамя ўсяго, гэта і надрэнны зборнік цытатаў з твораў беларускіх пісьменнікаў, якімі эсэісты апісвалі выбраныя словы.

Мэта кнігі — з'ядацца, злучыць, прытуліць і сагрэць. Сабраць разам не толькі беларускія словы, не толькі густоўныя і трапныя эсэ, не толькі вядомых нам літаратараў, але і нас, чытачоў. «Толькі на прасторы беларускага тэксту мы можам сустрэцца разам», — трапна зазначае Валянцін Акудовіч.

Разам з тым, гэта вельмі рэзка, часам нават жорстка кніга. Эсэ прасякнута прыўдзівасцю, што мяжуе са змрокам. Нават тэкст Уладзіміра Арлова пра вясёлае і бестурботнае, здавалася б, слова «анекдот» угрывлівае суіцыдальны матыў: «Каб апрача гэткай ідыёцкай цяжкіх ідэяў у беларуса не было пачуцця гумару, яму б сапраўды заставалася адно павесіцца». Усе словы і, адпаведна, з'явы жыцця, што за імі стаяць, пераносяцца на беларускую глебу. Не заўсёды ўрадліваю, часта кепска ўзараную, часам непалітую альбо палітую чарнобыльскімі дажджамі. Аўтары знялі «ружовыя акуляры» і ўбачылі, што «самі лянуемся скінуць з сябе прычэпістую часцінку а-ды чэрпаць нагбом віта-жыцця». «Нядаўна мы зразумелі, што мы жывыя і што ў нас ёсць будучыня», — піша Ігар Бабкоў.

Вызначэнне мінулага стагоддзя ў словах для нашай краіны дае Валянцін Акудовіч у эсэ пра меліярацыю: «Гісторыю Беларусі ў ХХ стагоддзі з большага можна ўкласці ў пяць слоў: рэвалюцыя, вайна, меліярацыя, Чарнобыль і незалежнасць». Як бачым, усе словы — змрочныя, з негатывнай канатацыяй. Нават, здавалася б, светлая «незалежнасць» не мае таго прыемнага

прысмаку сапраўднае вольнасці і свабоды.

Многія эсэ-словы кнігі скіраваны ў будучыню, звернутыя да сучаснага, ХХІ стагоддзя. Аўтары прагназуюць нашае жыццё «ў нулявых», выказваюць свае надзеі і спадзевы альбо проста задаюць прасторы, будучыні, Богу рытарычныя пытанні. «Ходзіць Бай па сцяне... І калі ж ён зваліцца?» — цікавіцца Антаніна Хатэнка. Аляксандр Лукашук завяршае роздум пра слова «беларусізацыя» гэтка чынам: «Хацелася б верыць, што гэтае значэнне слова беларусізацыя, якое не мае анічога супольнага з Беларускай, гэтак і застанецца ў ХХ стагоддзі і не прайдзе ў стагоддзе ХХІ-ае». Сяргей Навумчык дадае аптымізму: «Зрэшты, шмат хто перакананы, што Беларуская Народная Рэспубліка будзе не проста сімвалам, а назвай Беларусі ў трэцім тысячагоддзі». Перагукаецца з працытаванай думкай Навумчыка і прадбачанне Сяргея Шупы: «Выглядае, што ў ХХІ стагоддзі нас чакаюць цяжкія рамонтныя працы...».

Усе эсэ «Слоўніка» прыпраўлены не самай смачнай прыправай — пафасам. Яно, па вялікім рахунку, і зразумела. Пісаць беларусу (асабліва — эмігранту, якімі мы ўсе з вамі з'яўляемся) пра беларускае, пра тое, што баліць і шчыміць унутры, складана без сыходу ў пафасны інтанацыі. «Свае» зразумеюць, асабліва сентыментальныя часам нават расчуляцца, а «чужыя», якімі і беларуская мова, і беларуская культура, і беларускія словы непатрэбныя і нясмачныя, нават частавацца ад стравы-Слоўніка не стануць...

Каб і без таго змястоўная кніга стала яшчэ больш напоўненай і глыбокай, мне не хапіла эсэ пра словы Каханне і Любоў.

Ася ПАПЛАЎСКАЯ

▶ КНИГАГЛЯД

ВЫЗВАЛЕННЕ ПРАЗ КНИГУ

Сенсацыйная для беларускага «рэжымнага» вуха навіна прыйшла з Бразіліі. За чытанне кніг бразільскім зняволеным... скарацяць тэрміны!

Дзеля таго, каб разгрузіць перапоўненыя турмы, улады краіны дазваляць вязням памешчыць свой тэрмін знаходжання за кратамі на 48 дзён за кожны год тэрміна. Адпавед-

ны закон быў апублікаваны ў афіцыйнай дзяржаўнай газеце «Diario Oficial da Uniao».

Каб атрымаць такое паслабленне, бразільскім зняволеным варта прачытаць у год 12 кніг класічнай літаратуры, гістарычных ці філасофскіх зборнікаў. Зняволены мусіць напісаць пра прачытаную кнігу сачыненне ці эсэ без памылак і выпраўленняў у тэксце. Плагіят прывядзе да выключэння нядобрасумленнага ўдзельніка з праграмы, якая пачала рэалі-

зоўвацца ў чатырох турмах Бразіліі.

Менавіта такім чынам праз праграму, якая атрымала назву «Вызваленне праз кнігу», можна будзе датэрмінова выпускаць з турмаў людзей, пашырыўшы іх светапогляд і зацікавіўшы літаратурай.

У бразільскіх турмах і раней скарачалі тэрмін, калі зняволены вучыўся. Аднак гэта першы закон, які выразна ўсталёўвае суадносіны паміж прачытанымі кнігамі і колькасцю дзён, на якую будзе скарачаны тэрмін.

Беларусі ж і яе вязням аб падобным застаецца толькі сніць маркотныя сны — у афіцыйна абвешчаны Год кнігі...

ВОСЕНЬ МАРКЕСА

Знакаміты калумбійскі пісьменнік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры Габрыэль Гарсія Маркес цяжка хворы, паведамлі першыя «BBC News» і «The Guardians». Як распавёў брат пісьменніка Хаім Гарсія Маркес на сустрэчы са студэнтамі ўніверсітэта ў Картахене, 85-гадовы Габрыэль Гарсія Маркес пакутуе ад сенільнай дэменцыі.

«У яго праблемы з памяццю. Часам я плачу, разумеючы, што губляю яго, — распавёў брат пісьменніка, дадаўшы, што праз праблемы са здароўем Габрыэль Гарсія Маркес больш не можа пісаць. — У нашай сям'і многія пакутавалі ад дэменцыі, але яго хвароба звязаная з ракам, які паставіў яго на мяжу паміж жыццём і смерцю. Хіміятэрапія выратавала яго, але заадно знішчыла занадта шмат нейронаў і паскорыла працэс. Але ён па-ранейшаму захоўвае гумар, радасць да жыцця і запал, якія заўсёды былі ўласцівыя яму». Хаім паведаміў,

што хацеў захаваць дыягназ у таёмнасці, бо гэта прыватнае жыццё яго брата. Але змушаны распавесці пра хваробу з-за таго, што ў апошні час з'явілася шмат чутак і спекуляцый на гэтую тэму.

У калумбійскіх СМІ раней неаднаразова з'яўляліся паведамленні пра цяжкае захворванне знакамітага пісьменніка, аднак афіцыйнага пацвярджэння гэтых звестак да цяперашняга моманту не было.

Габрыэль Гарсія Маркес — адна з ключавых фігур лацінаамерыканскага «літаратурнага феномену» 1960-х гадоў. Найбольш вядомым творам калумбійскага пісьменніка лічыцца раман «Сто гадоў адзіночых». На абсягах былога СССР па-расійску творы Маркеса ўпершыню былі апублікаваны ў перакладзе Карласа Шэрмана (часопіс «Нёман»). На беларускую мову перакладзены яго раман «Каханне падчас халеры» («El amor en los tiempos del c lera», пер. К. Шэрман, «ARCHE», 2005, № 4, 5), урывак з рамана «Успамін пра маіх сумных блдзей» («Memoria de mis putas tristes», пер. Б. Арлоў, «Наша Ніва», 2005), некалькі навілаў з кнігі «Дванаццаць дзіўных навілаў» (пер. В. Буйвала, «Дзеяслоў», № 8).

ВУЛІЧНЫЯ БІБЛІЯТЭКІ-АЎТАМАТЫ

У ЗША з'явіліся вулічныя бібліятэкі-аўтаматы. «Вендзінгавыя» машыны цяпер выкарыстоўваюцца не толькі дзеля продажу кавы, ахаладжальных напояў ды іншых прадуктаў. Сёння ў гандлёвых аўтаматах можна купіць гарачую свежую піцу, парасон і нават зрабіць інвестыцыі ў золата. Прычым колькасць варыянтаў выкарыстання аўтаматаў пашыраецца з кожным днём.

Развіццё ідэй аўтаматычнага гандлю ў ЗША нядаўна прывяло да сумяшчэння выгоды і даступнасці аўтаматычных продажаў з запатрабаваннем грамадства ў публічных бібліятэках. У ак-

рузе Полк (Фларыда) пачалася ўсталёўка аўтаматаў-бібліятэк, у якіх можна ўзяць кнігу на пракат.

Перавага бібліятэчных аўтаматаў перад звычайнай бібліятэкай відавочная: аўтаматы працуюць днём і ноччу і без выхадных. Адзіны іх недахоп — немагчымасць залезці ўнутр і папярэдне пакорпацца-пагартаць кнігі.

Аднак супрацоўнікі акруговай бібліятэкі, якім і належыць ідэя ўстаноўкі аўтаматаў, мяркуюць, што ў чытачоў не з'явіцца пэўныя праблемы з выбарам, паколькі аўтаматы-бібліятэкі галоўным чынам прапануюць бэстсэлеры.

Акрамя папулярных кніг, аўтамат можа выдаваць у пракат таксама і DVD-дыскі. Зрабіць усё можна з дапамогай бібліятэчнай карты. Вяртаць кнігі пасля чытання пакуль што давядзецца ўсё ж не ў аўтамат, а ў бібліятэку.

47 КАНЦОВАК У «БЫВАЙ, ЗБРОЯ!»

У сёлетнім ліпені, паведамліла «New York Times», выйшла новае выданне рамана Эрнэста Хэмінгуэя «Бывай, зброя!». Яно змяшчае 47 альтэрнатыўных канцовак рамана, чарнавыя варыянты назвы, а таксама раннія чарнавікі ды эпизоды, якія не публікаваліся раней.

У дадатку да новага выдання, які складаецца з 330 старонак, сабраныя ўсе варыянты канцоўкі рамана. Памер альтэрнатыўных канцовак вар'іруецца ад кароткіх прапаноў да некалькіх абзацаў. Аб выданні рамана спадчыннікі Хэмінгуэя дамовіліся з друкарняй «Scribner» амерыканскага выдавецтва «Simon & Schuster».

У 1958 годзе ў інтэрв'ю літаратурнаму часопісу «The Paris Review» пісьменнік прызнаваўся, што апошнія словы рамана «Бывай, зброя!» ён перапісаў 39 разоў. Гэтыя альтэрнатыўныя канцоўкі, вядомыя літаратурназнаўцам, раней ніколі не друкаваліся. Рукапісы Хэмінгуэя захоўваюцца ў Калекцыі Эрнэста Хэмінгуэя ў бібліятэцы Джона Ф. Кэнэдзі. Па сведчанні ўнука пісьменніка Шона Хэмінгуэя (Sean Hemingway), які займаўся іх вывучэннем, альтэрнатыўных фіналаў рамана, пра якія казаў Хэмінгуэй, аказалася на самай справе не 39, а 47.

У выданні таксама будзе надрукаваны спіс чарнавых назваў рамана, які пакінуў Хэмінгуэй. Пісьменнік хацеў назваць раман «Каханне на вайне» (Love in War), «Хопіць і свету, і часу» (World Enough and Time), «Зачараванне» (The Enchantment) і па-іншаму. На вокладцы кнігі змешчаны малюнак самога аўтара.

Раман Хэмінгуэя «Бывай, зброя!», які быў упершыню надрукаваны ў 1929 годзе, шмат у чым аўтабіяграфічны. Хэмінгуэй падчас Першай сусветнай вайны служыў добраахвотнікам Чырвонага Крыжа на італьянскім фронце. Пасля ранення патрапіў у шпіталь у Мілане, дзе ў яго завязаўся раман з медсястрой...